

Kepa Enbeitari elkarrizketa

Lorea Agirre

Kazetaria

Aspaldiko ametsekin nabil», erantzuten du, orain esku artean zer duen galdetzen badiozu. Badira bi urte jubilatu zela, 77 urterekin. Baina ez dago geldirik. Eskatzen dioten guztietan laguntza eskaintzen eta dakienetik ematen jarraitzen du. Badu zer emana, esperientzia ikaragarri pilatu duelako, urte luzeetan, han eta hemen, egindako lan eta ekarpenei esker. Abornikanon bizi da, Abel anaiarekin, Errota baserrian.

Kepa Enbeita Ealo da, 1936ko urriaren 24an jaioa, Muxikan, gerra piztu berritan. Kepa Enbeita *Urretxindorra*-ren biloba eta Balendin Enbeitaren seme zaharrena, zazpi neba-arrebetan nagusia, gaur, bera da familiako 'patriarka', ilobek esaten diotenez. Aita Duesoko kartzelan ezagutu zuen bost urteko mutiko zela. Hark iltzatu zien euskaltzaletasuna eta

abertzaletasuna, eta horiek ditu odola eta burua mugiarazten dizkioten bi bihotzak. Enbeitatarren kastakoa, izenez eta izatez, enbeitatar izateko izena ez dela nahikoa sinetsita baitago bertsotan jardun ez duen enbeitatar bakarrenetakoa den hau.

Arantzazun frantziskotarrekin ikasi zuen, sakramentino «ume lapurrekin» ez joateagatik, hamar urterekin, Foruko frantziskotarretara bizikletaz joan eta izena eman eta gero. Berak esaten duen legez, «fraide ez joateko fraide joan». Baina ez bokazio ez federik ez zitzaion sortu. Trauma bezala bizi izan zituen orduko eskolen diziplina eta bortizkeria. Eta, baita, euskaraz egiteko ukoa ere.

Arantzazuko azken urteetan, baina, beste mundu bat aurkituko du, Jakin aldizkari jaio berrian. Euskararen eta kulturaren aldeko borrokan engaiatuko da, Jakinen inguruan sortu zuten kultur mugimenduaren baitan antolatutako 'Pagopeko bilerak' edo 'Euskal matxinada' deitzen zituzten topaketekin. Hortxe topatu zuen bere bokazioa, baina ezin izan zion nahi bezala eutsi.

Fedea txikitatik etxean ezagutu zuen auzolanean izan du; fedea, eta egikaritza. Euskal Herriak «berezko duen sistema sozial eta ekonomikoa», auzolana, gaurkotzen eta zabaltzen eman ditu azken hogeitertetik gora, besteak beste, elkar laguntza eta babeserako Sutearo egitasmoarekin. Euskal Herriko nekazaritza sindikatu bateratu baten beharrean ere sinetsita dago Euskal Herriko sindikalgintzaren historian leku eta izen propioa duen hau. Bere eskuetatik igaro dira herrialdeetako EHNE sindikatuen sorrera, eta esku puntetan izan zuen, 1977an, Euskal Herriko nekazaritza sindikatu bateratu bat sortzeko aukera. Baina ez zen lortu, eta hori du arranguretako bat. Hogeitertez, Euskal Herriko eta Espainiako sindikatu guztien ordezkari izan zen aseguruaren ENESA erakundean.

Arabako Abornikano herrian, Errota baserrian, nekazaritza eta auzolana batzen zituen bizi-egitasmo baten aldeko apustua egin zuen 1970ean. Beste behin, atxiloketa batek lurperatu zuen asmo hori. 1964tik 1984ra bitartean, atxiloketa,

tortura, miaketa, kontrol, kartzela eta desterrua kasik sistematikoki pairatu izan ditu. Kondenatu, ez dute inoiz kondenatu. Bere hitzetan, horrek «bizitza apurtzen dizu».

Baina, hala ere, ekin eta ekin: frankismo garaian, lehen alfabetatze eta gau eskolen sortzaile, euskara metodoen apai-latzaile, euskal kantagintzaren bultzatzaile, euskarazko liburuaren saltzaile... Zer ez. Frankismoa eta gero sindikalgintzan, eta euskararen berreskurapenean. Araba berreuskalduntzen eta abertzalezten badu parterrik. Eta EAJ alderdiak badu zorrik harekin: 1979ko hauteskundeetan, udaletako kandidatura independenteak EAJren lerrora ekarri zituen ordu-ra arteko mapa politikoa goitik behera irauliz, eta alderdi abertzalearen esku utziz Arabako udal gehienak eta baita Diputazioa bera ere.

Euskal Herria puntarik punta ezagutzen du. Ez da herri askorik izango Enbeita pasatu ez denik, lan kontuak direla, edota egitismo berri bat dela. Eta, bestela, gustuz, txokoak eta jendeak ezagutzeko plazer hutsez. Zenbat jenderekin bildu izan den, zenbat lagun ezagutu duen ezin konta daiteke. Askok, inondik ere. Autoz egindako kilometro kopuruak eman lezake Enbeitaren hartu-emanen berri: hiru milioi kilometro pasa bai. Euskal Herriaren GPSa buruan du. Talde gizona izan da, ez lehen lerroan egotekoa. Izan ahal zen Arabako Nekazaritza diputatu, esate batera, baina ez du bere burua hor ikusi izan. «Ez dut balio izan goitik behera jarduteko», dio, «beti herri lana egin dut, atzeko lana». Ekin, eragin, antolatu, eratu, kudeatu. Bere emazte zenak, Mari Jesus Igual Oribek, berarekin ezin dela haserretu esaten omen zuen, eztabaida gogortuz gero, bertan behera uzten duelako, animoak hozten direnerako. Alaba baten guraso. Aintzina izena ondo kostata jarri zion. Guraso den aldetik, alabari ez dio leziorik eman nahi izan; alabak bizitza izan ei du irakasle, eta hark bizitzari ikasi dizkionaz harro dago.

Erresistente bat da Enbeita. Erresistente aktibo bat. Eutsi, eta egin. Aita ere horixe izan zuen. Agian, horixe du aitaren

lezio nagusia. Eta, beharbada, horixe da semearena berarena ere.

Amets zaharrak omen ditu oraindik esku artean. Nahiko luke baserrigintzan duen esperientzia hurrengo belaunaldiei pasatu eta bide berriak urratzen eta eraikitzen ahalegintxo egin. Auzolanaren filosofia eta praktika idatziz jaso eta zabaldu. Eta, enbeitatarren historia idatzita utzi. Bizitza osoan paperak jaso eta jaso jardun du. Poliziaren miaketetatik libratu direnak mahai gainera atera, hautsa kendu, eta den-dena txukundu eta idazteko aurtengo negua epetzat jarri dio bere buruari. Udaberria ere garai ederra da Euskal Herriaren azken 70 urteetako historia Kepa Enbeitaren bizipenetatik kontatzeko. Hurrengo lerroetan, 2014ko abenduan berari egindako elkarrizketekin eta berak idatzitakoekin osatutako lagin txiki bat.

Kepa Agustin Enbeita Ealo zara.

Nire amama eta amabitxi zen Benita Goiriak Kepa Agustin izenak jarri zizkidan, baina Agustin deitzeko. Gerora, lehenengo izena geldituko da, baina familian eta herrian oraindik ere Agustin deitzen didate. Horrela, norbaitek Agustin deitzen badit, badakit familiakoa edo herrikoa dela. Nortasun agirian Pedro agertzen zen Keparen ordeaz, baina aitak esaten zidan Kepa izenarekin inskribatu ninduela. Berrogei urte nituela eta beste zerbaitegatik herriko udaletxera joan nintzen batean, nire jaiotza agiria erakusteko eskatu nien, eta halaxe, Kepa Agustin agertzen zen, baina zirrimarratuta eta gainean Pedro Agustin jarrita. Galdetu nien nork maneiatu zuen dokumentu publikoa, hori delitua zela... Beraiek ez zekiten, eta nahiko banu alda zitekeela esan zidaten. Aldatu ez, esan nien, lehenean utzi, inskribatu ninduten bezala, eta orduan idazkariak Kepa Agosti jarri zidan, Euskaltzaindiak horrela agintzen duela-eta. Orain gertatzen zait askok Agosti Italiako abizen bat ote zen galdetzen didatela.

Gerra piztu zen urtean jaio zinen, urriaren 24an.

Hiru egun pasa egon omen zen ama erditzen, eta ia bost kilorekin jaio omen nintzen, beltz, belztuta. [Jon] Lopategi bertsolaria gure auzoa da eta bere ama, Santa Lauzirika, emagina, beti gure ama laguntzen. Gerra zibila abiatua zen, eta euskal gobernua ere sortu berria. Gure aita anbulantziekin omen zebilen atxilotu zutenean. Gero epaiketa, heriotza-zigorra, eta, azkenean, hamabi urteko kartzela zigorra. Aitarik ez nuen ezagutu ia bost urte izan nituen arte. Amak

kontatzen zuen, Gernika erre zutenean, hango garren argira gure etxe ondoan josten egin ahal zela. Nik sei hilabete, eta amaren besoetan txikizio hari begira, zer begiratzen nuen konturatu gabe.

Lehen urteak nolakoak izan ziren?

Oroitzapenak ez dira asko. Etxean ama eta horren aitarekin bizi nintzen, *aittitte* Gabinorekin. Amak kontatzen zuen, nik ez dut gogoan, Duesoko kartzelara eraman ninduela aita ikustera eta hori agertu zenean «aittitte» deitu niola. Normala, etxean nuen gizonezko bakarra aitita zen eta.

1941ean, haizete handia izan zen gau batez, eta hura ukui-luan pasatu genuen, erdiko habearen ondoan, manta batzuekin bilduta, abereen aldamenean. Norbere burua zaindu beharrean, abereena zaintzea nahiago nonbait. Oso gogoan ditut haizete haren txistu zoli, teilatuetakoa astrapaladak, dena gainera zetorrela pentsarazten zutenak. Ez dut uste, une batez ere, begirik itxi genuenik hirurok.

Aita etxeratu zen eguna ere gogoan duzu...

Aita liberatu eta etxera etorriko zela esan zuten eguna, atera irten eta sartu igaro nuen, norbait noiz ikusiko. Arratsaldean, iluntzen hasia zen, aldarretan (horrela deitzen genien etxe inguruko lur sail aldapatsuei) hiru gizon ikusi nituen, eta ama eta aititari «badatoz» esan nien. Hirurak sukaldera sartu eta eseri zirenean, aita nor zen galdetu zidaten. Erantzuna ez zen zaila, beste biak ezagutzen baintuen, aitaren anaia bat eta bere koinatua. Aita oso ahul etorri zen, eta solitariarekin. Gogoan dut solitaria zuen tartean kanpoan egiten zuela kaka, arrosario zuri zapal haiek desagertzen ziren ikusteko. Hilabete inguru ohean egingo zuen, noizbehinka bakarrik jaikitzen zela. Espetxeratu zutenean 80 kilotik gora omen zituen, baina etorri zenean ez zituen 60 ere izango.

GERRA OSTEA: ZIGORRA ETA ZAPALKUNTZA

Diziplina gogorra izaten zen garai hartan.

Gure etxean ezartzen zen etika eta diziplina epokakoa izango zen, noski, baina oso gogorra zen, erlijioaren dogmatismoarekin nahasia. Okerkeria edo umekeria txikienak jende aurreko kastiguekin zigortzen ziren. Adibidez, igandetan jendea elizara joaten zen bidearen erdian, belauniko eta eskuak gurutzean jarrita edukitzen gintuzten. Gogoan dut zelako jipoia eman zidan aitak, lelokeria bategatik, oraindik espetxetik etorri berri eta makalaldia pasatzen ari zen hartan, horretarako bakarrik ohetik jaikita: nire adin inguruko ziren Jon Lopategiren arrebekin masustak hartu eta jaten ari ginela, eta sasi arantzak atzamarra zula-tzean «Dios» berba esan nuelako, eta neskek gure etxean kontatu zutelako biraoa bota nuela. Bost urterekin zer nekien nik, baina Jainkoaren izena ezin zen alferrik erabili. Gerora, anaiek ere esaten dute, aita guztiz aldatu zen bai politikan eta bai jarreran. Guztiz. Berak jasotako lezioa ere horixe izan zen. Garaikoa horixe zen. *La letra con la sangre entra* praktikan jartzen zen. Eskolan ere maistrak berdin, dotrinan ere bai, eta Arantzazun baita ere. Gogorra izan zen garai hura, oso oroitzapen txarrak ditut, batez ere sortzen zitzaigun beldurratetik.

«Gogoan dut zelako jipoia eman zidak aitak, lelokeria bategatik, oraindik espetxetik etorri berri eta makalaldia pasatzen ari zen hartan, horretarako bakarrik ohetik jaikita»

Eta eskola nolakoa izan zen?

Sei-zazpi urterekin eskolara hasi ginen. Muxikan bost-sei eskola zeuden, eta niri trenaren geltoki ondoan zegoen eskola tokatzen zitzaidan. Maiz gertatzen zen, urteko aro batzuetan bederen, etxeko soro lanak zirela eta *itturren* egin behar zela, umeak zaindu behar zirela... eta etxean geldiarazten ninduten

eskolara joan gabe. Eskola horretako maistra, Doña Patrozinio, euskalduna zen, baina eskolan dena erdaraz egiten zen. Eskola sarrera, militarren gisa, errenkadan jarri, eskuak jaso eta himnoren bat kantatzen izaten zen. Guri etxean eskurik ez jasotzeko eta kantu horiek ez ikasteko esaten ziguten, eta guk horrela betetzen genuen.

Egun batez, maistrak karta bat eman zidan etxera eramateko, eta ni, zazpi urteko umea, etxera bidean jolasean, errota ubide batera jausi zitzaidan karta eta ezin izan nuen errekuperatu. Negarrez etxeratu nintzen eta aitari kontatu nion gertatutakoa. Sekula ez genuen jakingo karta hartan zer esaten zuen. Dena dela, aitag hurrengo egunean ere eskolara bidali ninduen, eta oraingoan Doña Patroziniok gure auzokide Jon Lopategiri esan zion gure aitari esateko eskola ez dela bakoitzak nahi duenean joan eta nahi ez duenean ez, taberna bezala, sartu-irteneko tokia, eta, beraz, gehiago ez joateko eskola hartara. Hori ikusirik aitag eskolaz aldatu ninduen, oraingoan Ariatzako eskolara. Hemen joango ginen eskola normalera goiz-arratsaldez, eta iluntzetan, Ariatzako nesken eskolako maistrak, Doña Petrak, ematen zituen klase partikularretara, aurreko eskolan galdutakoa edo ikasi eza errekuperatzeko. Hola pasatuko genituen zortzitik hamabi urte artekoak.

Gerra ondorena ez zen samurra izango galtzaile familia batean, ezta?

Nahiz eta denuntzia pila bat izan zituen, gure aita oso errespetatua zen herrian eta inguruetako herrietan. Hala ere, zuhur ibili behar zen, edozergatik salatzen baitzuten: etxean jateko patatak atera zituelako *fielato*-koei parte eman gabe, txerria edo txekorra hil zuelako parte eman gabe, bertsoak kantatu zituelako... Behin gogoratzen naiz jateko patata batzuk atera zituelako inspektoreak etorri zirela etxera. Aitita sorora joan zen patata arrastoak ezkutatzera, eta aita gereziondo gainera igo eta aizkorarekin adar zatiak ebaki eta lurrera jaurtitzen zizkien inspektoreei, denbora irabazi nahian. Ez zuten ezer

ikusi, gerezi pila jan eta etxerako ere eraman, baina 2.500 pezetako isuna etorri zitzaion. Kontu izan, 1944 inguruan, etxeetan ez zegoela ezer eta hori diru kopuru handia zela.

Momentu guztietan beldurrez bizi ginen, nahiz eta gure aitari ez zitzaion asko nabari. Aita harrapatu zutenean, kartzelaratzeko eta epaiketan kondenatzeko denuntzia jarri ziola bagenekien herritar batek, behin, bere sagarrak inausten joateko deitu zion. Amak ez zuen joaterik nahi eta haserretu ere egin zen, baina aita joan eta inausi egin zizkion. Eta zenbat zor zion galdetu zionean, aitak, «ezer ere ez» erantzun zion, eta «baina ez gehiago niri deitu, gizonak ez dira diruarekin saldu eta erosten» erantsi.

Gerra ondorengo urteak erabat gogorak ziren edonorentzat eta areago abertzaleentzat. Baserrietan ez zen ezer. Gurea soldaduek –edo auzoek– dena hustu zuten. Etxean kontatzen zigutenez, gurean ba omen zen etxeko haturik eta tresneriarik, eta batez ere etxea berriztatzeko material pila. Kontuan izan gure aita arotza zela eta etxe eraikuntzetan ibilia, eta ezkondu zenetik etxe zaharra berriztatzeko asmoarekin zebilen. Gerran, ordea, aita kartzelan, ama ni besoetan ninduela ihesean, eta aitita, Juan Lopategirekin batera, etxeko behiak hartu eta Mungia aldera joana. Etxera itzuli zirenean, etxeko hormak soilik aurkitu zituzten. Dena lapurtua zen. Soldaduak pasatu zirela esaten zuten, baina gure etxeko hatuak eta altzariak auzoko etxeetan ikusten ziren. Eta oraindik irribarrez esaten omen zuten, «Balendinek ez du gehiago kakarik Ormetxen egingo».

Gosea ezagutu al zenuen?

Ez dut gogoan goserik pasatu genuenik. Artoa eta garia izanik, beti zen taloa, morokila eta ogia sabela betetzeko, eta etxeko behien esnea, nahiz eta esne askorik ez zen izaten etxerako, saldu egin behar izaten baitzen txanpon batzuk lortzeko. Baserrian lan asko zegoen, eta lan horri ekiteko, umezain bat behar zen; eta hori nintzen ni, nire sei neba-arreben zaintzaile, eta baita sukaldari ere edo sua zaindu behar izaten

zuen indabak egosten ziren tartean. Zenbat aldiz erreko zitzaizkidan babarrunak, jolasean sua zaindu behar genuena ere ahaztuta, eta ondoren errieta eta jipoiak, guk *jibitotsa* esaten genion.

Baserritik bizi zineten.

Etxean sartzen zen diru bakarra merkatutik zetorren, patata, esne, ortuari eta frutak saltzetik. Zazpi urte nituenerako, amarekin urteko igande guztietan Zornotzako plazara

«Baserrian lan asko zegoen, eta lan horri ekiteko, umezain bat behar zen; eta hori nintzen ni, nire sei neba-arreben zaintzaile, eta baita sukaldari ere»

joaten nintzen. Merkatua goizeko seietan hasten zen. Ordurako bertan izateko, goizaldeko lauetan abiatzen ginen etxetik, zaldi bat trailan, bere otzarak jeneroz beteta. Eta eguerdian bueltan, berriz oinez edo noizbehinka zaldi gainean. Gure etxetik Gernikara hiru kilometro zeuden eta hamar Zornotzara, baina ama, zergatik ez dakit, beti Zornotzara joaten zen. Urteko igande guztietan, eta

udaran beste bi aldiz aste barruan. Igandeak ziren auzoko umeak elkar ikusi eta jolasteko egunak, baina gu ez geunden inoiz. Goizaldean merkatura abiatuz, eguerdian eta lau orduko oinezko bidaia egin ondoren, bi joaten eta beste bi etortzen, nekatuta eta logale izanik, siestara joaten nintzen edo bidaltzen ninduen amak, baina gero gauera arte edo eguna ilundu arte ez ninduen itzartzen, beraz, agur haur jolasak. Gerora sarri gorrotatu dut portaera hori, baina horrela gertatzen zen. Ez dut haurtzaro normal bat izan, adinkideekin jolasik egin gabe...

Bestalde, egunero edo astean hiruzpalau aldiz Gernikara joaten nintzen zaldiarekin etxe batzuei –gure senideak batzuk, mojak besteak, eta abar– esnea eramaten.

1948an, gerra sortu aurretik amestu zuen bezala, etxe berria egin zuen aitak zaharraren aldamenean. Berak egin zuen dena, hargin biren laguntzaz.

ENBEITATARREN DINASTIA

Ormetxe da baserri hori, baina aitaren jaiotetxea Jauregi zen.

Hori da, Usparitza Jauregi. Usparitza da auzunea, eta Jauregi baserria. Maizterrak ziren.

Eta hor dago enbeitatarren jatorria...

Enbeita baserria Ajangizen dago eta handik omen gatoz, baina nik nire aurreko guztiak Jauregin ezagutu ditut. Beno, nik *aittitte* ezagutu dut, *aittitteren* aita ez. Hura ere bertsolaria omen zen, baina tabernakoa, eta herriko alkate ere izan zen...

Jose Antonio Enbeita *Txotxo Jeuri*.

Bai, horixe, zestogileak ziren eta beraien eta herriko beste zestogileen zesto txikiak saltzen zituzten, Ezkerraldeko meatzeetan, hara gurdian eramanda. *Txotxo* ezizenez zen ezaguna. Alkate izan omen zen. Herrian beti Elizak agintzen omen zuen, eta udaletxeko batzarretara ere parrokoa joaten omen zen eta hizketan hasi. «Zu nork aukeratu zaitu ba? Inork aukeratu ez bazaitu, isilik», esaten omen zion behin birraitonak. Eta parrokoak segi hizketan. «Esan dizut isilik egoteko, bestela balkoitik behera joango zara», erantzun omen zion. Kontatzen dute, egia izango zen noski, oso gazterik ezkondu omen zen, eta urte bi baino lehenago emaztea hil, eta handik zuzen sei bat hilabetera-edo berriro ezkondu. Ezkontzetik elizatik atera, eta gazte lagunak etorri omen zitzaizkion pilota partida bat jokatzeko-edo, eta emaztea etxera bidali eta pilotan jokatzera joan omen zen.

Beste pasadizo hau ere aitak kontatzen zuen: taberna gizona edo tratu gizona omen zen, eta berandu eta lau txikito gainean zituela etxeratzen bazen, emazteak errietan ez egiteko, etxe ataurrera sartu orduko arrosario santua, letaniak eta kredoa eta dena hasten omen zen esaten, zuzen oheratu arte. Errietak, hurrengo egunean. Beste pasadizo bat: idiekin joaten zen meatzeetara zestoak saltzera. Eta behin gaixotu, eta

Antolin semea abiatu omen zen. Halako batean, idiek planto. Eta arre eta mugitu ere ez. Taberna bat omen zegoen parean eta bertan sartu-irtena egin omen zuen. Eta, orduan, idiek, aurrera. Bideko taberna guzti-guztietan gelditzen omen ziren idiak. Oso xelebrea omen zen. Gure aitak esaten zuen bere aitonaekin herriko plazan ibiltzea asko gustatzen zitzaiola.

Zer gogoratzen duzu Kepa Enbeita *Urretxindorra* aitona?

Aitona hil zenean sei urte nituen. Oso gutxi ezagutu nuen. Oso memoria gutxi daukat harena. Aitaren jaiotetxera sarri joaten nintzen. Anai-arrebak jaiotzera zihoazenean, amak nota txiki batekin aitaren jaiotetxera bidaltzen ninduen, eta han esaten zidaten ama hau eta beste eta ez dakit zer eta hemen egingo duzu lo, eta umea jaio eta etortzen nintzen etxera.

Kilometro bakarra dago guretik, Ormetxetik, Jauregira, eta bost urterekin jada bakarrik joaten nintzen, trenbide ondolik. Aitaren arreba bat, Edurne, neskame egon zen Bilboko zerrategi bateko jabearenean, Artabetarreanean. Artabe oso sarri etortzen zen Jauregira. Eta horrek bazuen grabatzen zuen gramola bat, eta behin aitona bertsoan grabatu zuen. Aitonaren boza hantxe zegoen bakarrik grabatuta, baina ez dakit zer gertatu zen, hondatu edo galdu, baina ez dago grabazio hori. Nik ez dut gogoan aitona kantatzen ikusia.

Fruta arbola asko zituen, eta aitak kontatzen zuen arbola bati urrakada bat egitea berari egitea bezala zela. Sagar mota piloa zuen. Eta sagardoa egiten zuen. Lehendabizi sagar guziak ganbarara igotzen ziren eta hor sagar mota bakoitza pila ezberdinetan metatzen zuen. Ganbaratik etartera egurrezko hodi bat zen, eta etartean burdin txirringa handi batzuk jiraturaz sagarra txikitzen zen. Gu, umeak, ganbaran, bakoitza sagar pila baten ondoan jarri, eta sagarrak hodi horretatik jaurtitzen genituen, sagar mota batzuetatik gehiago eta besteetatik gutxiago. Orduan egiten zen sagardoa oso ona zen, oraingoa baino gozokoagoa zen. Gure aitak ere egiten zuen, eta botilatan sartzean, goraino bete baino koilarakada bat

kabitzeko adina utzi eta sagardoarekin eta azukrearekin jarabe bat egin, bota, eta gero alanbrearekin lotzen zituen, ez lehertzeko. Eta xanpain modura ateratzen zen gero.

Aitonaren heriotza gogoan duzu?

Aitona hil bezperan, joan nintzen eta besarkatu egin ninduen, eta esan zidan «laster jaunartzea egingo duzu», «gurasoen meneko izan behar zara», eta horrelako kontu batzuk. Hil zenean, lepora eramaten ziren kutxak, eta kanposantura lau kilometro luze izango ziren Jauregitik. Eta gure aldarretatik behera jende pila bat joan zela gogoan dut. Orduan beldurra zegoen oraindik. Gernika erre zutenean alkate zen Labauria ihes eginda zegoen, baina aitona hil zenean Jauregira etorri omen zen. Han esan omen zioten Gernikara joateko, eta berak ezetz, «nik lehengo Gernika daukat gogoan eta ez dut berria ikusi nahi».

«Gernika erre zutenean alkate zen Labauria ihes eginda zegoen, baina aitona hil zenean Jauregira etorri omen zen»

Amuma [Benita Goiria] 96 urterekin hil zen. *Amuma* bere etxekeok desheredatu egin zuten zestogile batekin ezkontzera zihoalako, pobre batekin. Goiriatarrak ziren.

Aitona Kepak aldaketa bat bizi izan zuen pentsaeran...

Aitak kontaktzen zuenez, garai hartan herriko medikua zen Juan Arrospidek, sabiniano amorratua bera, Kepa deitu eta bere bertso altxorra aberriaren eta erlijioaren zerbitzuan jarzera konbentzitu omen zuen. Lehenago bere aita bezala taberna bertsolaria eta bertso paperekoa omen zen. Konbertsio hori egin zuenean 30 urte inguru izango zituelakoan nago, Sabino Arana hil zenean ia 25 urte bazituen-eta. Kontua da meatzetako buruek jakin zutenean aitona abertzaletasunera pasatu zela, ez zizkiotela zesto gehiago erosi.

Bertsokera ere aldatu omen zuen.

Bai, horrek denak ondorio tristea izan zuen. Ze gure aitona erlijiora eta abertzaletasunera etorri zenean, ordura arte egin-dako bertso guztiak erre egin zituen bekatu zirelako. Bortzietako uholdeen gainean idatzitako bertso idatzi batzuk eta holako gutxi baino ez dira gordetzen, bere garaian argitaratu egin zirelako. Baina besterik ez. Eta handik aurrerako bere bertsoak denak berdinak dira. Pila bat bai, baina Jaungoikoa, euskara, lege zaharra, Jaungoikoa, euskara, lege zaharra. Kito. Aurrekoak, dauden gutxiak, askoz ere bertso hobeak dira.

Ez dakit konbertsio horren ondorengoak bakarrik edo aurrekorik izango zen, baina bertso bilduma handi bat Lauaxetari eman omen zion argitaratzeko. Lauaxeta fusilatu egin zuten eta bere etxea hustu. Agian, Salamancan, gerran lapurtu dokumentu guztien artean aurkitzeko esperantza izan daiteke.

Sozialistekin ere ez omen zen gaizki konpontzen ordura arte behintzat.

Aitak esaten zidan, behin Eibarren bertsotan ari zela, sozialistek esan omen zioten ez zela ausartuko beraien herriko etxean kantatzera, eta Urretxindorrek baietz erantzun omen zien. Eta joan zenean, mahai baten inguruan omen zen kantaldia, eta mahai horretan pitxarren bat omen zen urez beteta eta edalontzi pila bat hutsik. Gertakari hori gai hartuta kantatu omen zuen luzaro, pitxarra gainezka betean kapitalaren irudiari lotuz, eta edalontzi hutsak langileei. Lepoan hartuta atera omen zuten herriko etxetik. Hori dela-eta, izen ona zuen sozialisten artean ere.

Ez dakit ze garaitan izango zen, alderdiaren [EAJ] mitinetara bertsotan joaten omen zen, eta jendeak askoz hobe pasatzen omen zuen bertsoak entzuten, mitin aspergarri eta ulergaitzak entzuten baino.

Beste gertaera bitxi bat ere kontatzen da: bertsoak kantatzen ari zela, entzuleen artera «Viva España» deiadarka sartu zirela. Non izan zen ez dakit. Oñatin entzun dut beti etxean, baina garaiko prentsak Eibarren dio. Udaletxeko balkoitik

bertsoak kantatzen ari omen ziren beste bertsolari bat eta biak. Bera kantuan zela, batzuk aurreratu omen ziren «Viva» horiek errepikatzen. Eta Urretxindorrek, larritu gabe, bertsoa bukatu zuenean, bertsolari lagunari esan omen zion berak erantzungo ziela eta famatua egin zen bertso hau kantatu zien:

«Viva España» didarka dagoz,
 nik ere «biba» dirautsat.
 Gorrotorikan ez dagolako,
 nigandik Espainarentzat
 Katolikuok ikasi daigun,
 zer dion goiko juezak.
 Besten gauzari bakean itxi,
 zaindu beria bakoitzak.
 Orraitik dinot barriz be biba
 izan bei espainarrentzat.
 Baita be dinot gora Euskadi,
 geuria da ta geuretzat.

Inork ez omen zuen gehiago oihurik egin eta bertsolariek bere lanean jarraitu zuten.

Urretxindorren anaia Manuel ere bertsolaria zen, eta ona.

Aitonaren anaia Manuelek ez zuen kantatzen, baina idatziz bertso zoragarriak ditu. Egunero-egunero idazten zuen hitz lauz. *Euzkadi* egunkarian argitaratzen zituen. Bizitza osoan idazten egon zen, dena euskaraz, orduko euskararen, euskara garbizalean.

Beste anaia bat Santi zen. Santiren etxean, haren seme-ala-bek, zaharrenak ezik, ez dakite euskaraz. Hori bai, arrosarioa egunero hark, arrosarioa, erdaraz. Kontraesanak. Ni haien etxean egoten nintzen tarteka. Semea apeza zuen. Hura gure etxera etortzen zen eta joaten ginen biok Usparitza Jauregira amama bisitatzerara. Eta amamak esaten zidan, «hori zertan dator hona, ez diot ulertzen-eta». Amamak ez zekien erdaraz.

Ondorengo belaunaldian, aita Balendinenean ere, bertsolariak bat baino gehiago dira, ezta?

Bai, Sabin anaia ere bertsolaria zen, herrietan eta mitinetan aita eta biak aritzen ziren, garaiko prentsan ikus daitekeen bezala. Baina hari ezin zitzaion bertso bat kantarazi, behin *trabajadores*-etik etorri eta gero. Ez dakit noiz, baina halako txarriboda batean, kontrabentana guztiak itxita, inork ez entzuteko moduan, suabe-suabe bertsoen bat kantarazi omen zioten. Bestela bat ere ez. Eta aita bezalaxe bertsolaria zen, e!

Aitak izan duena da sekula ez zela kikildu. Espetxea eta errepresioa gertatu beharreko gauza bat bezala hartzen zuen. Berarentzat bertsolaria herriaren boza zen, eta herriari kan-

«Aitak izan duena da sekula ez zela kikildu. Espetxea eta errepresioa gertatu beharreko gauza bat bezala hartzen zuen»

tatu behar zitzaion. Eta berdin zitzaion gotzaina etortzen bazen, gai zen hari lau bertso kantatzeko esanez artzainak bere ardiak ezagutzen dituela eta berak euskaraz ez bazekien ea nola ezagutuko zituen bereak. Berdin zitzaion. EAJ jada politikan agertzen hasi zenean, esan zidan deitu ziotela Galdakaora bertsotan

egiteko, eta ez zekiela joan edo ez, ez zegoelako EAJn. «Joan, eta kantatu pentsatzen duzuna», esan nion. Nik ez dakit zer kantatu zuen, baina ez zioten inoiz gehiago deitu.

Etxean bertsotan egiten zen?

Bai, aitak bai. Nik inoiz etxean bertsoen bat kantatu dut amak idatzita. Amak ez zekien bertsotan baina nik kanta-tzeagatik egiten zuen.

Amak sortu?

Bai. Hori egina nago.

Orduan ama bazen pixka bat bertsolaria.

Ez, bera ere ez. Baina hainbeste entzunda, ba... Amak harro esaten zuen gaztetan *Euzkadi*-n idazten zuela. Osaba

Manuelen bertsoen bila ibili nintzenean, topatu nuen lau lerroko herriko albiste bat, *Klarale*-k sinatuta, Klara zen bera.

Zuon etxean bertsoa nola irakasten zen? Bertsoa egiteko modua irakatsiz edota entzun eta kantatuz?

Entzun eta kantatuz. Natural. Kantatu eta entzun eta egin. Aitaren arreba Mirenen gizona Pedro Ajuria zen, Ireneo Ajuria bertsolariaren aita. Bera ere bertsolaria zen. Pedro eta aita oso-oso ondo konpontzen ziren. Pedrok taberna bat zuen, eta han asko entzuten zen bertsoan, herrian orduan jende askok egiten zuen bertsoan, eskasa edo bukatu eza, baina norbait hasten bazen besteek erantzun. Eta aitak eta Pedrok pentsatu zuten zergatik ez jendeari erakutsi bertsoan edo bertsoara ohitu, eta tabernako sukaldean hasi ziren irakasten, badaezpadan, eta gero tabernan bertan. Eta hori izan zen lehenengo bertso eskola. Metodo bat erabiltzen hasi ziren: gai bat jarri, eta gai horri buruz hurrengo larunbaterako bertso pare bat ekarri behar zituzten. Eta gero denen artean aztertu egiten ziren eta hobetu. Eta baita, bertan, gaia jarri eta kantatu. Eta publikoa ere hala izaten zuten. Bertso horiek publikatuta daude. Alemaniar batzuk ere etorri ziren eta grabatu zuten nonbait.

Tradizio hori gizonengandik gizonengana pasatu da orain-tsu arte. Aldiz, azken belaunaldian emakumeak ere bertsoan ari dira.

Berezko bat dago hor. Gurean txiki-txikitatik bertsolari izan dena Jon anaia izan da. Lopategi ere txikitatik ez da bertsolari izan, ez Abel, ez Moises, ez ni –nik beti esaten dut Arantzazuk antzutu ninduela–. Abel eta Moises ere 15 urtetik gora zirela hasi ziren bertsoan. Arreba Libek ere noizbait kantatu zuen baina oso pentsatuta eta oso idatzita. Ireneo Ajuriaren arrebak ere bai. Gure etxean anai-arreba guztien seme-alabak bertsoan ibili dira. Horiek denak ikastolatik eta bertso eskolatik pasatu dira. Hortxe dago aldea.

Aita bertsolari handia bakarrik ez, euskaltzale handia ere izan zen.

Aita zen beti euskararen alde egitekoa. Bertsotan egiteko eta zentsura gainditzeko, kantu herrikoien letrak ematen zituen. Hark ez du sekula izan bertsotan ez egiteko aitzakiarik. Jesusen bizitza bertsoz ere jarri zuen teatro moduko bat osatuz, eta kalean ezin zenez, elizetan emateko. Baina harena ez zen elizako kontua: kontua zen euskaraz egitea. Eta etxetan sartuta zegoen jendea ateratzea eta euskarara hurbiltzea.

Euskarazko kantuak zabaltzeko zazpi laguneko otxote bat ere osatu zuen, eta herriz herri ibiltzen ziren. Behin sari bat irabazi zuten, baina zazpi zirela eta ez zieten eman. Arrate irrastian ere lortu zuen Muxika inguruko berriak ematea. Beti egiten baina sekula ez bakarrik. Beti jendea biltzen zuen ingurura. Beti taldean. Horretan latza izan da. Ideia bat izan eta beti aurrera, nahiz eta denuntziak eta egurra jaso, aurrera.

**Enbeitatarren euskaltzaletasun eta abertzaletasun horrek guztiak ze leku du Bizkaiko euskal kulturgintzaren historia-
ren baitan? Ze eragin izan du? Erreferentzi gune bat izan da?**

Nik uste dut zirkulu horretatik ez garela atera familia osoa. Batzuk gehixeago eta beste batzuk gutxixeago, baina horren inguruan gaude. Nire lehenengo atxiloketa txoke handia

izan zen familiarentzat, eta gero denak, familia hurbilekoena diot, ezker abertzaleatik joan gara. Aita ere horra pasatu zen. Gure etxeak, Ormetxek, izan duena eta enbeitatarren beste etxeek izan ez dutena izan da etxean edonor hartzen zela euskara ikasteko. Mintza praktika egitera etor-

tzen ziren. Etxean egoten zena ama zen. Aita oso jende artekoa zen izatez, baina amak hartzen zituen. Eta beti daukagu damua ez dugulako zerrenda hori egin. Ehunka izan ziren.

«Aita zen beti euskararen alde egitekoa. Hark ez du sekula izan bertsotan ez egiteko aitzakiarik»

ENBEITATARRA: ESAN ETA IZAN

Zer da enbeitatarra izatea?

Enbeitatarren artean izena bai egon da, baina gure aitarena bezalako euskaltzaletasun-abertzaletasun praktikarik ez da egon. Hori akusazio bat da. Orain denen seme-alaben seme-alabengan badago, baina gure belaunaldian ez zen horrela, eta ezta gure aitaren belaunaldian ere. Enbeitatar guztiekin beti ondo konpondu naiz, baina beti koko hori barruan: zergatik hauek ez euskaltzale eta abertzale ekintzaile Balendin bezala? Aitaren euskararen borroka guk derrigor barneratu eta bizi behar izan genuen. Eta hortik dator. Baina nik beti esan dut gure familian izenak ez duela izana egiten. Izenarekin bizi izan direnak izan dira familian. «Enbeitatarrak gara», harro esaten. Baina enbeitatarren militantzia Balendinena izan da.

Ealo ere bazara.

Bai, gure amaren aita Arratiakoa da. Berak erosi omen zuen 60.000 errealetan Ormetxe baserria. Beti dudan daukat, ez dakit zen Bedia edo Usansolokoa.

Hori zen *aittitte* Gabino.

Bai.

Eta ama zer?

Ama bakarra zen. Hamar urte zituela ama hil zitzaion eta aitarekin bizi izan zen bakar-bakarrik. Ni eurekin, eta etxean traba egiten nuenean bidaltzen ninduten Mundakara amaren senideengana. Mundaka guztian, beste haurrik ez baze goen bezala, esku puntan erabiltzen ninduten. Etxe hartan bizi zen gizonezko bakarrarekin, Pedro Marirekin, ni baino zazpi-zortzi urte zaharragoa, basora edo baso barrenean zuten ortura joaten ginen egunero. Fruta asko eta goxoak zeuden, batez ere madariak. Hemendik ikusten genituen

Sukarrietatik Bermeora arteko trenaren bidea aitzur eta palaz egiten ari ziren presoak, ondo zainduta, zaintzaile asko eta guztiz armatuak. Gerora eta orain ere, beti esaten dut Mundaka dela munduko herririk politena. Oroitzapen horiek ez dira sekula ahazten.

Ama ere beraz tradizio abertzale sakonekoa izan zen, ez zelako arrunta izango emakume bat *Euzkadi*-n idazten.

Bai, aitona ere bai. Eta aitona euskaraz irakurtzen bazekien. Haiei deitzen zieten *Sabino Aranaren 12 apostoluak*. Herrian ba omen zen dozena bat lagun, Sabino Arana Sukarrietan atxilotuta eraman zutela jakin zutenean, Autzagainera atera omen zitzaizkienak «nor hil behar da?» esanez, eta Sabino Aranak «trankil, ez da ezer pasatzen» esan omen zien. Aitona horietako bat omen. Nik ez dakit. Aitona mezetara joaten zen igandetan, eta handik etorri eta *Meza-donea* izeneko euskarazko liburutxo bat hartu eta hango ebanjelioak irakurtzen pasatzen zuen ordu erdi bat. Langile amorratua zen. Sekula katarrorik harrapatzen ez zuena. Beno, harrapatzen zuen, baina gau batean osatzen zen: hartzen zituen asunak, gorputza igurtzi, alkoholarekin gorputza busti, eta lastoa hartu eta egin zotin mazoak, eta goizeko bostetan sorora. Sekula ez nuen gaixorik ezagutu azkenera arte. Neuk topatu nuen hilda. Berarekin egon nintzen, eta bazkaltzen jaitsi, eta amak esan zidan «ea salda edo zerbait nahi badu», eta igo nintzen eta tarte horretan hil zen.

Anaia bat ere, Xabier, bi hilabete besterik ez zuela, nire be-soetan hil zen. Garai hartan ume asko hiltzen zen. Herrian hilkutxa zuriak asko izaten ziren. Niregatik Arrospide medikuak esan omen zuen sukar handia nuen batean, «bihar goizeko zortziak ez ditu harrapatuko», eta hurrengo goizean zazpietarako etorri, eta, «ene, hau salbatua da». *Aittitte* Gabinok gure etxeko sukaldeko paretako tarte guztiak paperekin bete eta sua azkartu zuen. Gure amak esaten zuen sukalde hartan 60 graduko beroa izan zela, eta horregatik gaude oraindik bizirik.

ARANTZAZURA FRAIDETZATIK IHESI

Eta Arantzazura joatearena nondik nora sortu zen?

Garai haietan mota askotako fraideak etxez etxe ibiltzen ziren bokazio bila. Ume lapurretan esaten nuen nik. Go-goan ditut karmelitak, pasiotarrak eta batez ere sakramentinoak. 1946an, Lopategi auzoa sakramentinoek eramanean zuten, eta inguruan zebiltzan fraideok ni ere eramanean nahian. Eta nik ez nuen inola ere fraide joan nahi. Horrela egoera, gurasoek erabaki zuten Bilbora bidaltzea bigarren mailako estudioak egitera. Baina, hara nola, Pedro Mari Aldana auzokidea eta biok, bizikletan, Foruko frantziskotarren komentura joan ginen frantziskotar joan nahi genuela esaten. Hau da, fraide ez joatearren –batez ere sakramentino– fraide joatea erabaki genuen. Gure artean esaten genuen estudioak ikasi eta gero ihes egingo genuela.

«Ez orduan, ez gero, ez sekula, ez genuen fraide egiteko bokaziorik sentitu, baina hara hor fraide bidean. Gerora hamabi urteko borroka etorriko zen fraidetzatik nola atera jakin ezinean»

Etxean ez zekiten ezer?

Ez, mugida hau isilean egin genuen, etxekoekin kontatu gabe. Amak maleta bat erosi zuenean Bilborako arropak sartzeko, maleta handiagoa behar nuela esan nion, «fraide noalako». Denak harrituta utzi nituen. Horrela, Aldana auzokidea 1947an joango zen, eta ni 1948an.

Eta ez zaizu inoiz bokaziorik sortu?

Ez orduan, ez gero, ez sekula, ez genuen fraide egiteko bokaziorik sentitu, baina hara hor fraide bidean. Gerora hamabi urteko borroka etorriko zen fraidetzatik nola atera jakin ezinean, gaizki ikusia baitzegoen fraidetza lagatzea,

eta Arantzazuko ikastetxean hainbat adibide bizi izan genituen. Ihes egin zuen bat guardia zibilekin ekarri zuten, eta mutil gizajoa, fraide estudiante guztien aurrean belauniko jarri, beldurgarrizko sermoia egin, madarikatu, iraindu, kondenatu eta kanporatu egin zuten, denon larruan beldurra sartzeko.

Eta Arantzazun, zer?

1948ko irailaren 14a zen. Herriko jaiak, eta jaien erdian autobus gainera ohe koltxoia igo, arropa maleta eskuan, eta Arantzazurako bidea hasi genuen, jaiak bertan behera uztearen barruko pena, eta nora nindoan hodeiertz iluna buruan. Laster hamabi urte egitekoa nintzen. Arantzazuko ikastetxean une hartan 180 bat ikasle ginen eta bospasei ziren euskaraz ez zekitenak: hiru soriar, arabar bat, Bilbo Ezkerraldeko bat eta pare bat Donostia ingurukoak. Esan beharra dut ez nekiela ezertxo ere erdaraz, baina ikaskideekin jarduteko arazorik ez nuen, ia denak euskaldunak baitziren. Hala ere, bi arazo sortu zitzaizkidan: bat, gehiengo handi bat gipuzkoarra zela, eta ez niela asko ulertzen; eta, bestea, ikastetxeko zuzendaritzak erdaraz egitera behartzen gintuela, bospasei horiek euskaraz ez zekitelako, «por caridad cristiana». Gurasoei idazten genizkien kartak ere erdaraz izan behar ziren. Gipuzkoakoekin ulertzea lortu nuen, baina orokorrean euskarari atzerantz egin nuen. Arantzazun erdaraz egitea agintzeak zirrara handia sortu zidan.

Erdara jakin gabe nola egiten da ikasketetan aurrera?

Arantzazuko ikastetxean hiru urte egiten ziren, nire kasuan lau, hirugarrena errepikarazi zidatelako. Oroitzapen oso ilunak eta garratzak ditut lehen urte horietaz, eta adinez eta karreraz aurrera joan, ulertezinagoak egin zaizkidanak.

Irakasleen artean ez zen batere profesionaltasunik, ez zuten irakaskuntza teknikarik, ez eta pertsonak tratatzeko pedagogiarik. Gure buruetan ikasgaiak sartzeko metodo bakarra zigorra zen. Eta hori praktikatzen zuten ia denek, bai

zaintzaileek eta bai irakasleek. Musika eta musika instrumentuak atsegin nituen, baina horretarako notak oso altuak izan behar ziren, eta guk ezin.

Guk ez genekien erdaraz, eta dena erdaraz azaltzen ziguten, nahiz eta irakasle gehienak euskaldunak izan. Ez genuen ezer edo erdirik ere ulertzen; beraz, ezin esaten zena asimilatu ez ikasi, eta kalabazak edo justuan beti notak. Buruz ikasi eta buruz errepikatu behar izaten genituen asignatura batzuk, historia adibidez, loritoak bezala, esaten zenuena ulertu gabe; eta horrela ez bazen, zuzen errepikatzen ez bazenuen, egurra, zigorra... fisikoa, psikikoa eta sabelekoa.

Sabelekoa?

Bai, sabelekoa. Ogi zati txiki bat jartzen ziguten bakoitzari eguerdian eta beste bat gauean, eta arratsaldean ogi zati bat eta esku bete kakahueteak. Kontuan izan behar da gose garaia zela, eta gazteengan gosea handitu egiten dela. Zigorra sarritan ogi gabe, merienda gabe geratzea izaten zen. Sarri ikastetxe erdia inguru merienda gabe zigortuta egoten zen. Eta inoiz kolegio osoa ere bai. Era berean, eguerdian edo gauean, ogi gabe. Jatekoa aurreratzeko, agian? Garaiko sistemak izango ziren, baina horrela zen. Gure gosearen adibide bat: gure jolas, joko eta apustu guztiak ogi zatiak ziren. Eta ogi zati pare bat irabazita zuena, harro, ez zen praktetan kabitzen.

Ondoren, Forura, eta han beste pizgarri batzuk sortu zitzaizkizun, ezta?

Foruan, Aita Imanol Berriatua ezagutu genuen. Bere dinamismoa, bere euskaltzaletasuna eta lanerako jendea erakartzeko transmititzen zuen indarra ikaragarria zen. Foruko bi urteak, ikasketek ematen zituzten tarte guztiak aprobetxatuz, euskara aberasten eta Berriatuarekin *Anaitasuna* aldizkarian eta beste lan batzuetan eman genituen. Garai hartan, *Anaitasuna* ziklostilatzen ikasi genuen. Foruan hasi ginen gure euskararekiko eta herriarekiko lankidetzaz jabetzen.

Foruan, euskararen kontzientzia hartu zenuen gertaera oso zehatz bat medio.

Txikitan etxean beldurraren menpean bizi ginen euskaldun izateagatik. Etxetik jaso genuen hori. Denuntzia zela euskaraz egiteagatik, aitaren anaia Sabin *trabajadores*-etan, arreba

«Foruan nengoela,
aita eta ama bisitan
etortzen zirenean,
haiekin hizketan
erdarara jotzen nuela
ohartu nintzen,
eta lotsatu»

Miren gerra garaian Saturraren kartzelan, aitaren kartzelaldia eta heriotza zigorra... Hori dena jaiotzetik bertatik mami-tzen duzu. Hori bagenekien. Euskararen eta abertzaletasunaren kontzientzia aitek-eta barruraino iltzatuta eman ziguten. Gaztetan, baina, badut pasadizo bat benetan lotsarazi ninduen: Arantzazun euskara ahaztu egin nuen,

eta Foruan nengoela, aita eta ama bisitan etortzen zirenean, haiekin hizketan erdarara jotzen nuela ohartu nintzen, eta lotsatu haien aurrean ez nintzelako euskaraz lehen bezala egiteko gai. Hortxe hartu nuen kontzientzia. Gainera, nik uste nuen amak bazekiela erdaraz baina konturatu nintzen ezetz, ez zekiela. 15-16 urte izango nituen. Eta *Kresala*, *Garoa* eta *Auñamendiko lorea* puntatik puntara irakurri nituen. *Garoa* dena ulertzen nuen, baina *Kresala* itsasoko hitzez josita zegoen eta kostatu egin zitzaidan, apuntatu, bilatu eta galdetu. Foruan, zorte handia izan nuen han Aita Berriatua topatzea. Hura dinamita zen.

Zarautz eta Erriberrin jarraitu zenituen ikasketak, 1958 arte, eta Erriberrin kontzientzia abertzalea garatu zitzaizun.

Zarautzen janzen ginen fraide eta botoak profesatzen genituen, pobrezia, obedientzia eta kastitatea. Batere bokazio gabe, baina nola atera asmatu ezinean, fraide izan nahi genuela itxura emanez pasatu genuen Zarauzko urtea. Obedientzia edo menpekotasun itsua adierazteko ekintza irrigarri pila bat egin. Hemen ez dakit euskarazko libururik bazenik

ere. Irakurri ez genuen batere egin, erlijio otoitz, salmo eta letaniak, ez besterik.

Gero, Erriberrira, eta han bai irakurketa egokiagoak eta lagunarte ona. Joseba [Intxausti] eta ni batera heldu ginen hara, Joxe [Azurmendi] hurrengo urtean iritsi zen. Eta lagunak egin ginen, eta lankidetzak bat sortu genuen, konplizitate bat esango nuke, Joseba Intxausti, Joxe Azurmendi, Juanito Laskibar, Fernando Mendizabal eta besterekin. Han irakurri nituen Jose Antonio Agirreren *De Guernica a Nueva York pasando por Berlín*, eta Xahoren idatzi batzuk. Eta han hasi nintzen idazten (bertsoak, olerkiak eta antzerkiren bat ere), lehiaketa batzuk irabazi ere bai. Hori dena klandestinitatean, noski, eguneroko fraide bizitzatik aparte. Dena dela, nabarmen ikusten zen filosofian askoz ere diskurtso hobea genuela, Arantzazuko lehen urteetan, erdara ez jakiteagatik halako esfortzua egin genuenok; gure adimena filosofiak eskatzen zuen diskurtso-rako prestatuagoa zegoela ematen zuen, erdara jakiteagatik esfortzu txikiagoa edo esfortzurik egin ez zutenen aldamenean.

PAGOPEKO EUSKAL MATXINADA

Eta azken urteak berriro Arantzazun, eta hor Jakin aldizkarian hasten zara.

Berriro Arantzazura, karrerako azken lau urteak teologia ikasketak eta apaiz edo mezako egitera. Jakin aldizkaria gu Arantzazura iritsi aurreko urtean sortu zen, eta sortzaileek, mezadun eginez, komentutik alde egin zutenez, Fernando Mendizabal bakarrik gelditu zen eta laguntza eskatu zuen aurrera egiteko. Lehen urtean, Joseba [Intxausti] eta biok heldu genion lanari. Hurrengo urtean Joxe [Azurmendi] gehituko zen, eta hiruron artean tandem bat osatu genuen.

Nire bokazio falta medio, nire ikasketa guztiak ozta-ozta gairitu izan nituen beti; beraz, humanitate formakuntza larria nabari nuen, baina euskararekiko kontzientziaren harrak

edo zertarako indarra eta kemena sortzen zuen nire barruan. Hori horrela, nire lana, gehienbatean, idaztera baino, kudeaketa eta eskulanera mugatuko da. Garai hartan Jakin klixe batzuetan idazten zen, gero litografia bidez inprimatzeko. Idazteko makinaz idazten ziren eta hutsegite gabe, bestela berri idatzi behar zen klixe berri batean, gaurko ordenagailuetan ez bezala, ez zuelako zuzenketarik onartzen. Eta ikasketa eta erlijio egitarauak ez ziguten lan honetarako betarik uzten. Beraz, Arantzazuko eliza berriko porlanezko horma handien azpian, nonbaitetik bonbilla txiki bat lapurtuz, fraideek zaratarik ez entzuteko moduan, gau osoak pasatzen nituen Jakin idazten. Zenbat aldiz makina gainean loak hartu eta goizean bertatik zuzen koruko errezoetara joaten nintzen.

‘Pagopeko bilerak’ edo ‘euskal matxinada’ hori hasi zenuen. Zer zen hori?

Garai hartan, Arantzazu inguruan mugimendu handi bat sortu zen, euskalgintzaren baitan. Erreferente bat. Eta mugimendu horren guztiaren buruan, lehen esandako hirukotea geunden. Urtero fraideki mota askotako ordezkariekin Arantzazun biltzen ginen ‘Pagopeko espiritua edo euskal matxinada’ deitzen genuen bileretan: agustinoak, sakramentinoak, beneditarrak, pasiotarrak, karmeldarrak, kaputxinoak, seminaristak, eta frantziskotarrak, noski. Erlijio mota bakoitzeko ikasleak bakoitza bere aldizkariak ere argitaratzen hasi ziren: *Goldaketan*, *Laiaketan*, *Erein*...

Erljioso ez zirenak ere batu ziren...

Bai, harremanak sakondu eta estutu egin genituen: Karlos Santamaria, Txillardegi, Gabriel Aresti, Jokin Zaitegi, Andima Ibinagabeitia, eta abar. Igande guztietan Arantzazutik ematen zen mezaren entzule kopurua ere handituz joan zen, eta bertan ematen ziren mezuak euskalgintza eta aberrigintzaren erreferente bihurtu ziren. Meza Aita Jose Goitia bermeotarrak zuzentzen zuen. Gogoratzen naiz nola Arestik eman zidan Angela Figueraren olerki liburuko olerki bat,

Jesus Nazareteko arotzari gutuna, uste dut Joxe Azurmendik euskaratu zuela, eta Aita Goitiak meza erdiko sermoi bezala irakurri zuen. Entzuleengan zirrara handia eragin zuen, baita eliz eta gobernu agintariengan ere. Ondorioz, igandetako irrati meza galarazi egin zuten. Hurrengo igandean, Goitiak debeku horren kontrako sermoia egin zuen, eta sermoiak egitea ere galarazi egin zioten.

Matxinada bazen, beraz...

Giro gori horretan ospatu zen Arantzazuko Amaren eguna, irailaren bederatzia, gotzaina eta gobernadorea bertan zedula. Meza erdian Espainiako himnoa jo behar izaten zen, baina urte hartan eta hurrengoan miraria gertatu zen: Arantzazuko organoaren hauspoa elektrikoa zen eta argi indarrrik gabe ez zuen soinurik sortzen, hara miraria, meza erdian argia joan zen, inork ez daki nola, eta ez zen etengailuaren arazoa izan. Ez zen inolako himnorik entzun. Meza bukatu eta gero arte ez zen argirik egokitu. Bi urte horien ondoren ez dut uste gehiago himnorik jo zenik.

Arantzazuko Amaren egunetik aparte ere, Urbiako eguna zela edo beste gertakariren bat zela, goizaldetan maiz azaltzen ziren ikurrinak Arantzazu inguruko mendi tontorretan. Ekintza horiek kristoren iskanbilak sortu zituzten frantziskotarren, gotzainaren eta gobernadorearen artean.

Arantzazuk sortu zuen euskal giro horri eusteko, 1959-1960 urteetako Aste Santuan, Aita Iratzeder beneditarraren *Jesusen pasioa* teatro emanaldia prestatu genuen, eta eliza berri handia jendez gainezka bete zen.

Arantzazuko emanaldi guztien programazioa ere guk prestatzen genuen, horretan Juanito Laskibarren laguntzarekin. Behin, komentuko korridore batean geunden hiruzpalau lagun, Juanito Laskibar, neu eta beste batzuk musika artxi-boa ordenatu eta klasifikatzen, eta hizketan: Aita Garmendia Arantzazuko nagusia pasatu zen, eta zertan genbiltzan galdetu zigun, eta nik «demokrazia praktikatzan» erantzun nion. «Hau astokrazia da eta ez demokrazia», erantzun zigun.

Egia esan, ezin genuen sinetsi ere zein lagun gutxiren artean sor zitekeen gaina hartzen zigun mugimendu zabal hura.

Azkenean fraidetza uztea lortu zenuen.

Nire baitan benetako krisia sortu zen: alde batetik, nire saltsan ari nintzen, nola hala nire bizi arrazoia topatuta, baina bestetik nire bokazio ezari irtenbidea eman behar nion. Eta, horrela, teologiako hirugarren kurtsoa amaitzear zela, moral irakaslearengana zuzendu nintzen nire krisia gordinean azaltzera eta erabaki bat hartzen laguntza eske. Fraidetza uztea zela egokiena esan zidan. 1961eko Errege egun bezperan hartu nuen etxerako bidea. Baina pauso hori eman aurretik, neure gain zeuden lan mota guztientzat ordezkariak bilatu eta prestatu behar nituen lanek aurrera jarraitzeko: Jakinen kudeaketa, harpidedunen kobraketak, harpidedun berriak egiteko erabilitako bideak, Arantzazuko urteko bilerak, Arantzazuko egutegia, *Anaitasuna...*

HERRIAREN BORROKA

ETAren sorrerako garaiak nola gogoratzen dituzu?

ETA sortu zenean fraide nengoen oraindik Arantzazun. Han, norbaitek kontatuta, jakin genuen bazela zerbait, mugimendu bat hasi zela. Arantzazun, Jakinen inguruan sortu zen ekimenera jende asko etortzen zen. Batzuk mugimendu haren aldekoak eta beste batzuk guztiz kontrakoak. Eta hor jakin nuen nik bazela zerbait. Besterik ez.

Eta, zuzenago, lehen harremana?

Geroago, etxera joan nintzen anaia Jonen jaunartzera. 1957a izango zen, eta gure etxean neska bat zegoen euskara ikasten, Jose Mari Benito del Valleren neskalaguna, eta hori han ezagutu nuen. Fraidetzatik atera eta hilabete batzuetara, Jose Marik bidalita edo beste bide batetik, Arantzazutik ere asko

ibiltzen baitzen, Imanol Lazpiur eibartarra etorri zitzaidan, herriaren borrokan parte hartu nahi nuen galdetu, eta ogibide bat eskaini zidan. Ogibidea etxez etxe liburuak saltzea zen. Egia esan, edonork erosi ezin zituen liburuak ziren, klasikoak, On Kixote, Biblia, Geografia, Dante... Baina larruzko eta luxuzko koadernaketarekin, irakurtzeko baino apalak dotoretzeko hobe zirenak. Ez dut uste bat ere saldu nuenik, lotsa ematen zidan, alde batetik erdarazkoak zirelako, eta bestetik hain garestiak.

Eta deitu zidaten ETAREN asanblada batera joateko Belokera. Nik gauza asko ez nuen aditzen. 1962a izango zen. Han asko entzuten nuen Marx eta Marx eta Marx, eta nola gure ikasketetan Marx ukatua zegoen, ez nuen dena ulertzen. Han ezagutu nuen pertsonalki Iratzeder.

Ez nuen konpromisorik hartu. Handik gerora ere beste asanblada batera deitu zidaten, uste dut Getariara. Han geundela enteratu ginen mugan tiroak izan zirela eta Krutwig eta beste bat galduta zirela, pasatzen lagundu behar ziena ez zelako azaldu eta asanblada hartan zegoen. Erdizka utzi, beste batean jarraitzeko, eta alde egin genuen. Beste batera ere deitu zidaten, ez dakit asanblada deitu edo ez, baina joan nintzen. Mendian zen, artzain txabola antzeko batean, baina ez zuen ardi usainik. Lehenengo gauean zen, eta norbaitek omen zuen armaren bat, nik ez nuen ikusi, eta berarekin jolasean, txabolatik kanpo, tiro egin zuen. Goizalderako denok alde egin genuen.

«ETAREN asanblada batera joateko deitu zidaten Belokera. Nik gauza asko ez nituen aditzen. Han asko entzuten zen Marx eta Marx eta Marx»

Garaiko ETAREN giro horretan, euskarak ze pisu zuen?

Erakundearen barruan ez nintzen ibili. Hasieran, gainera, sare zabal bat zen, irekia, eta inguruan bai, kultura eta euskara

bultzatzen ibili nintzen. Euskarak, teorian, lehenetasun erabatekoa zuen, baina buru zebiltzan askok ez zekiten euskaraz. Hori jada akats bat da. Txillardegi zen bakarrenetakoa horri praktikan inportantzia ematen ziona.

Ze hizkuntzatan egiten ziren bilerak?

Esan bezala, buruzagi askok ez zekiten, edo ez zekiten ondo, eta gaiak aurkeztu eta sakontzean erdara erabiltzen zen. Taldeka, agian, denak edo gehienak euskaldunak suertatzean, euskara zen nagusi.

Txabi Etxebarrieta zen Getariako bilerako burua, eta euskara ikasten ari zen baina ez zuen egiten oraindik. Bere anaiaaren bitartez ezagutu nuen Txabi. Jota geratu ginen hil zutenean. ETAk armak erabili zituen lehenengo aldia izan zen, eta nik neuk ez neukan hori buruan. Ez naiz kontra egon, baina neuk ez dut inoiz armarik izan edo erabili.

Sorpresa izan zen armen erabilerara?

Nik ez dut uste erabiltzen zirenik. Etxebarrietak pistola eramaten zuen, eta [Xabier] Izko de la Iglesiak ere bai –Meliton Manzanask hil zuela esaten zena–. Zerbait jausiko bazen ez zirela entregatuko esaten zuten. Nik inoiz ikusi nituen pistolek ez zuten batere disparatzen. Zaharkituta zeuden. Beldurra emateko ziren bakarrik. Orduko hartan, derrigortuta ikusi zuten euren burua erabiltzera eta ausartu ziren erabiltzen, eta orduan hasten da armen erabileraren hausnarketa ETAREN barruan. Nik ez dut uste ez [Mario] Onaindiak ez Teo Uriartek ez Jokin Gorostidik armarik erabiltzen zutenik. Ez zen beharrik ikusten, nahiz eta ezin jakin hasitako borroka harekin estatu indartsu baten aurka noraino iritsi gintezkeen. Baina gerora, jada 1966-67tik aurrera, erakunde bezala ez dut izan parte hartzerik.

Etsaiari bere armekin egin behar diozu aurre. Beste kontu bat da bere indar bera har dezakezun, baina armak gaizki badaude denenak daude gaizki.

LEHENENGO ALFABETATZE ESKOLAK

Zer da kultura eta euskararen eremuan egiten zenutena?

1965ean, alfabetatze klaseak ematen hasi ginen. Ez zen aitzakia, niretzako behintzat ez zen. Euskaraz alfabetatzea eta euskaraz irakurtzen irakastea, nahiz inork pentsatu aitzakia zirela ETaren ideiak zabaltzeko. Niretzat funtsezkoa zen. Busturialdean hasi ginen. Jendeak ez zekien euskaraz irakurtzen, eta pentsatu nuen posible zela *Zeruko Argia* bezalako aldizkari bat egitea baina irakurterrazagoa alfabetatze eskolakoentzat eta haien harpidetzarekin. Ez zuen aurrera egin.

Beste asmo bat zen Euskal Herriari buruzko gaiak lantzekoa, naziotasuna, askatasun egarria, ekonomia eta beste. Eta talde bat osatu zen inguruan genuen apez estudiatzen zebilen jendearekin, eta gai horiek eta besteak lantzeko eskatzen genien. Eta horiek egindako eskemekin ni joaten nintzen hitzaldiak ematen. Horiek ziren gau eskolak. Oso klandestinoak zen. Alfabetatze eskolek eta gau eskolek paralelo funtzionatzen zuten, eta toki batzuetan jende bertsuak parte hartuko zuen bietan.

Une horretan Rikardo Arregi agertu zen, alfabetatze eskolekin Euskaltzaindiak ileak tente zeuzkala esanez. Rikardo Arantzazuko Jakineko bilertatik ezagutzen nuen. Eta pentsatu genuen gau eskolak Euskaltzaindiaren babesean jartzea, eta horretarako gu biok euskaltzain urgazle egin gintzatela, baina argi esanda euskaraz irakurtzen irakasteko Axular ez zela erabili behar derri gorrez. Guk gehien-gehien *Anaitasuna* erabiltzen genuen, eguneroko kaleko hizkuntza eta ulerterraza. Horren ondotik sortzen da geroago AEK. Eta gehiago esango dut, nire alfabetatze klaseetan parte hartu zuen jende bat, gaur egun, AEKn irakasle da.

«Jendeak ez zekien euskaraz irakurtzen, eta pentsatu nuen posible zela 'Zeruko Argia' bezalako aldizkari bat egitea baina irakurterrazagoa»

Luis Villasanteren *Historia de la literatura vasca* liburua garrantzitsua izan omen zen orduko gazteen artean, eta saltzen ibili omen zinen.

Bai, ETAre sortzaile eta inguruko batzuk –Luis Benito del Valle, Jose Ramon Markoartu, Juan Madariaga, Juan Manu Agirre...– liburu eta disko argitaletxe bat sortu zuten, Edili (edición y distribución de libros y discos) izenarekin, eta argitaratu zuten lehen liburua horixe izan zen. Liburu hori saltzea oso zaila zen, abertzaleen artean Villasante gaizki ikusia zegoelako –guardia zibil familiakoa omen zen–, eta liburu hori esku artean ibiltzeagatik ni ere gaizki ikusten ninduten. Iskanbila handia eragin zuen publikazio horrek abertzale santuen artean, eta Edili argitaletxea bera ere desprestigiatu egin zuen.

Baina nork desprestigiatu? Noren aurrean?

Abertzale santuen aurrean, tartean EAJko batzuk.

Eta abertzaletasun *berriaren* aurrean?

Ez, asko ere ez nuen saldu. Hemendik ezin nuen bizitzeko ez eta gastuetarako ere ezer atera, batez ere beste lan batzuk egin ahal edo nahi banituen.

Horretan zeundela *euskal kulturaren laguntza* talde batekin egin zenuen topo.

Bai, kasualitatez, beraiegana liburu saltzen joan nintzen, eta beraien bilera batera gonbidatu ninduten. Han ziren Juan Arrospide medikua, Castor Uriarte arkitektoa, Bernardo Mesanza Ruiz de Salas ingeniaria, Jose Ezpeleta ardo eta ferrreteria distribuzio bat zuena, eta Kontxa Goiri, Arostegiren alarguna. Denak dirudunak ziren. Bilera hartan onartu zuten niri zerbait ordaintzea euskal liburuak saltzen ibiltzeko, nire ibilbide guzien berri emanez, noski.

Hori aprobeztatuz Donostiara joan nintzen Carlos Santamariarengana. Banekien kaputxinoen *Zeruko Argia* lehenengo hamabosterokoa eta gero asterokoa egiteko asmotan

zebiltzala. Elkarrekin luze hitz egin genuen, eta, lehenengotik asteroko bihurtzeko proposamena egin nion, bestela beti hamabosteroko jarraituko zuela. Dena dela, oso ondo pentsatu behar zen: idazleak, erosleak, kostuak... Jarraipena ziurtatzeko, batez ere. Nire gain hartu nuen, bilbotarren soldatarekin, ordura arteko harpidetza guztiak bisitatzea eta aldi berrira erakartzea. Aldi berean, talde bat sortzen hasi nintzen, Jon Nikolas buru zela, aldizkari berrirako komiki atal bat prestatuko zuena. Komikiaren bidez herriaren historia kontatzea zen helburua. Idazleak suspertzeko bide batzuk ere zabaldu behar ziren, nonbaitetik dirua sortuz edo mezenas batzuk lortuz.

Beloken ezagutu zenuen Aita Iratzederren salmotegia argitaratzeko ahaleginak ere egin zenituen.

Udara horretan etorri zitzaidan bere salmotegia argitaratzeko laguntza eske. Guztiz interesantea iruditu zitzaidan, eta salmenta erraza izango zuela pentsatu nuen elizgizonen eta beste batzuen artean. Lehendabizi Jakin argitaratzen zen inprimategira jo nuen eta nahiko prezio ona lortu nuen. Beste batzuk ere bisitatu nituen, baina diferentziaz merkeago zen: 2.000 ale ateratzeko 125.000 pezeta eskatu zizkidaten.

Diru hori nondik lortu ari nintzela, aurreko Bilboko dirudun euskaltzale taldera jo nuen, eta arkitektoak aurreratu zizkidan 125.000 pezetok, salmenten sarrerekin itzultzekotan. Dirua eskuan nuela berriz inprimategira jo nuen eta aurrez ordaintzeko trukean 100.000 pezetan tratua egin nuen. Uztaillean eman nien dirua eta azaroan argitaratuko zen. 25.000 pezeta soberakinak gorde egin nituen badaezpada ere.

Baina atxilotu egin zintuzten, ezta?

Bai. Eta Iratzeder espetxera etorri zitzaidan bere salmotegia zertan zen galdezka. Egindako bide eta tratuak esplikatu nizkion, nola eta noren diruarekin aurrez ordainduta zegoen, azaroan inprimatuko zutela, dirua nori eta nola bueltatu behar zitzaion. Egia da inork ez didala sekula zer gertatu

zen jakinarazi, argitaratu edo inprimatu zen, saldu zen edo ez, arkitektoari dirua bueltatu zioten edo ez...Neronek ez dut inoiz salmote gi hori inprimatuta ikusi.

Eta bilbotar aberatsen mezenasgo hori ere bukatu egin zen.

Kontxa Goiri andereak deitu zidan bere etxera, eta etxez etxe Aita Santuen entziklika liburua saltzea proposatu zidan. Aita Santuen entzikliken bilduma bat zen, erdaraz. Nik, harrituta, nire lana euskarazkoak promozionatzea zela erantzun nion. Bera zen lehen sei hilabeteetan hileko bost mila pezeta ordaintzeko arduraduna. Entziklikok saltzen ez banituen ez zuela ezer ordainduko eta haserretu zen, baina nik neureari eutsi nion. Gizonezko taldeak deitu zidan eta errieta egin zidaten andreari kontra egin niolako. Esan nien zein zen akordua eta nik euskarazkoak bakarrik salduko nituela, eta azaldu nien *Zeruko Argia*-ren errealitatea ere, baina inork ez zuen erantzukizunik hartu nahi. Geroxeago arkitektoak deitu eta ordura artekoa berak ordainduko zidala esan zidan, hiru hilabete, 15.000 pezeta, Kontxa Goirik ez zuen ezer ordaindu. Hor bukatu zen talde horren mezenasgoa.

Ekimen batetik bestera jarraitu zenuen, hala ere.

Bai, nire herriko gazteei, esaterako, Elizako kantu guztiak euskaraz irakasten saiatu nintzen, nahiz eta neuk ez jakin musika-rik, ez eta organoa jotzen. Eta ez dakit nola baina Ariatzako elizkizunetan organoari ere zarata ateratzen nion. Aita Iratze-derren *Meza* euskaraz irakatsi eta herriz herri kantatzen ibiltzen ginen. Formakuntzako irakastaldiak antolatzen genituen adituak ekarriz. Euskal Herriko historia irakasteko txangoak edo ibilaldiak antolatzen genituen: Orreagara, Bortzirietara, Gipuzkoan barrena. Dantzak, jaiak, konferentziak, mendi-irteerak... Horiek ere bai, dena euskaraz eta euskal giroan.

Tarteka Gabriel Arestirekin biltzen nintzen, Bilboko alde zaharrean txikiteoan, eta bere etxean ere egiten ari zen lana ikusten eta aztertzen; La Granja tabernan ezkertiarren tertulietara, Gabriel eta bere anaiarekin. Xabier Gereño eta

beste batzuekin ere egoten nintzen... Beti ere zerbaiten inguruan –*Zeruko Argia*, Jakin, Edili...– talde eraginkor bat eratuz joateko asmoarekin.

Juan San Martinekin ere izan zenuen egoera deserosoren bat.

Gutxira, 1961ean, Imanol Lazpiur eta beste batzuk atxilotu egin zituzten, eta inguruko denak desagertu egin ziren. Ni noraezean geratu nintzen, erreta ote nengoen edo ez. Eta hanka sartu nuen, geroago euskaltzain eta ararteko izango zen Juan San Martinengana joanda galdezka ea nor izan zitekeen atxilotu ez zuten enlazeren bat

edo. Imanol eta Juan beti elkarrekin ibiltzen ziren, bai kultur mailan bai txikiteoan, eta nik pentsatu nuen pentsamendu berekoak izango zirela. Eta Juanek aurpegira bota zidan beregana joatea, bera ez zela soka horretakoa, eta gainera haien kontra zegoela. Esan nion barkatzeko, erdi galduta nengoela. Gero, bizitzan aurrera, berarekin topatu naizen baikoitzean gertaera hura atera dit, baina berak isilik gorde zuen.

«Indautxuko komisarian aurkitu nintzen Jon Nikolas eta kuadrilla handi batekin, 33 guztira: ETAkoak, CCOOkoak, EAJkoak, langile arruntak...»

LEHENENGO ATXILOALDIA

Kontuak kontu, zu ere atxilotu zintuzten, lehen aldikoz, eta urtebete eman zenuen kartzelan, Carabanchelen.

1963ko urriaren 6an, Bilboko kalean, atxilotu ninduten nire osaba baten bisitan ospitaletik nentorrela. Indautxuko komisarian aurkitu nintzen Jon Nikolas eta kuadrilla handi batekin, 33 guztira: ETAkoak, CCOOkoak, EAJkoak, langile arruntak... Zerbaitetan mugitzen ginen denak. Presioak, torturak, mehatxuak. Gutaz zenbat zekiten ikusita, mundua

gainera erori zitzaidan. Bosgarren egunean Larrinaga espetxe zaharrean sartu gintuzten denok. Urtebete egon ginen.

Kartzelatik, ordura arteko lan guzien etorkizun gordina ikusi nuen, eta dena bideratzen saiatu nintzen: *Zeruko Argia*-ren lanarekin jarraitzeko pertsona bat proposatu nuen eta jarraian hasi zen lanean. Espetxera bisitatzera etortzeko eskatua nion eta egindako guztiaren berri eman nion, nire iritziko ildoak nondik norakoak ziren, baina errealitatearekin topo egingo zuena bera zela eta holako zirkunstantzietan halako aterabideak bilatu beharko zituela. Herriko mugimenduekin norik jarraitu behar zuen. Jendea beldurtu egin zen eta genbiltzan ekintza abiada geldiarazi zuten. Eta abar. Norbait atxilotu arren, herri mugimenduek, herri lanek aurrera egin behar zuten. Pertsonak ez gara ezinbestekoak, erreleboa beti prest izan behar da.

33 lagun atxilotuta, baina kaleak ez ziren baretu.

Gure atxilotze ondorengo egun eta hiletan, kaleko mugidak aurrera jarraitzen zuen eta guk horrela izan behar zuela argi genuen, baina barruan zegoen jende mordo batek bestera pentsatzen zuen, hau da, barruan geundenak atera arte ekintza guztiak gelditu behar zirela, eta gure artean tentsio handiak sortu ziren. Gogoan dut ni izan nintzela kale borrokaren jarraipenaren zergatia kontra zeudenei esplikatu behar izan niena, eta heriotza mehatxu eta guzti hartu ninduten. Eskerrak, 1964ko udaberrian gehienak fidantzapean edo fidantza gabe atera zituzten eta hamar bat gelditu ginen.

Zu kartzelan zinela gauza bitxia gertatu zen Ariatzako eskolan, eta oraintsu jakin duzu, ezta?

1964ko urriaren 6an, gu Madriler generamatzatzen gauean, Muxika-Ariatzako eskola pintadaz josia agertu zen, Franco-ren koadroak lurrera botata, ikurrin bat kanpoan, eta EGI siglak idatzita. Hori zela eta gure anaia Joseba Andoni –17 urte zituen– eta bere gazte kuadrilla osoa atxilotu eta Gernikako kuartel zaharrera eraman zituzten. Eta, tartean, baita gure

aita ere. Ikaragarrizko jipoia eman zieten anaiari eta gure auzoko bere mutil lagun Iñaki Petralandari. Belztu arte. Gure aita ere jo zuten. Aita asko estimatzen zuen Gernikako Bizkaiko Kutxaren zuzendari zenak, eta atxiloketaren berri jakin zuenean, semea bidali zuen kuartelera ea zer egiten ari ziren galdezka. Une horretan utzi zioten jipoitzeari, eta etxera bidali zituzten. Jipoitzeari utzitakoan aitari nor zen galdetu zioten, eta aitak erdaraz erantzun zien: «¿Me preguntáis quién soy? Si me habéis pegado!». Anaiak esaten du zortzi egun pasa zituela minarekin lepoz gora ohean, eta gertaera gogoratzean, orain ere, negarra ateratzen zaio.

Ariatzako eskolako maistra ere airean ibili zuten denbora luzean, pintada haiek egiteko giltza berak eman ziela eta. Maistraren alabek esaten dute, beraiek eskolan bertan bizi ziren, eta ate hura, atzealdetik sartzen zena, beti zabalik egoten zela, giltzarik gabe bederen.

Ardanza lehendakariak aitortu berri duena...

Bai, guk bagenekien sasoi hartan EA]koa zen gure koinatu bat tartean zela. Baina, hauxe bitxikeria: oraintsu, ETBn, Pedro Mari Goikoetxearen *6 argazkitan* programan, lehendakari izan den Ardanza jaunak non kontaktzen duen, bere gazte borroka aktibitateen adibide bezala, Ariatzako egun horretako pintada berak egin zuela, herria suspertzeko. Horretarako egin bazuen, ez zuen ondo ezagutzen non zebilen, garai hartan inon inor suspertuta bazen, Ariatzako gazteria zelako. Horren errudun egin zutelako atxilotu eta jipoitu zuen poliziak anaia. Ardanza ikusten duenean esango dizkio hiru eta bost.

Urtebete, bi hilabete eta hamazortzi egun espetxean igaro eta libre atera ginen.

«Ardanzak non kontaktzen duen Ariatzako pintada berak egin zuela. Horren errudun egin zutelako atxilotu eta jipoitu zuen poliziak anaia»

DESTERRUA, KARTZELA

Lehen kartzelaldi hori eta gero jada ezer ez zela berdindiozu, erre egin zintuztela eta nahiko zenukeen horretan aritzea zaildu zizula.

Bai, espetxetik pasatu, eta lehenengo hausnarketa horixe izan zen: erreta gaude, fitxatuta, zainduta. Ondorioz, guk ukitzen dugun guztia erre dezakegu. Beraz, guk benetan maite dugun guztitik alde egin behar dugu. Hau da, *Zeruko Argia*-rako lanean hasten bagara, erre egingo dugu. Han-hemen lanean dabilela dakigun pertsonekin elkartzen bagara, pertsona horiek ere erre egiten ditugu. Ezer egin gabe ere ezin gara egon, gure ogibidea ere ziurtatu beharra dugu, etxean ez baitago denontzako, ez eta kasik inorentzako. Hori dena eta gehiago koktelera batean sartu eta atera zena...

Baserrira, jaiotetxera, bueltatu zinen.

Hasiera batean etxean gelditzea erabaki nuen, etxean lan egin, etxeko produkzioa aldatu eta gehitu. Ortuariak gehitu genituen, 200 untxi ama eta beste berrehun oilo jarri genituen. Bizkaiko merkatu gehienetara joaten ginen: Gernika, Zornotza, Durango, Mungia, Portugalete... Enpresa eredu garbia zen, produkzioa ahalik eta gehien gehitzea. Gerora konturatuko gara bide okerra zela, multiplikatzea ez dela etekin gehiago ateratzeko bidea, batez ere biderkatze horretatik sor daitezkeen ondorioak aurretik kontrolatu ezin badira.

1965ean bigarren atxiloketa serioa dator, ETAk egindako lapurreta bati lotuta.

1965, 1966 eta 1967ko Maiatzaren Lehenaren bezperan atxilotzen ninduten: Indautxuko kalabozaan sartu eta maiatzaren 2an atera. Baina 1965ean beste atxiloketa bat ere gertatu zen. Iraila zen. Ni enteratu ere ez nintzen egin, baina ETAk lehen atrakoa burutu zuen, Bergaran. Eta, dirudienez, atrakoan parte hartu zuena nire etxean euskara praktikatzen egon zen bilbotar bat zen, Durangon, telefonikaren obren

zulo batean jausi eta, erietxera eraman zutenean, pistola bat aurkitu ziotena, eta medikuek poliziari parte eman zioten. Bitartekari egitea leporatu zidaten, egun horretan Elorriora joan bainintzen etxerako motokultore bat erostera. Gernikako kuartelean eta Bilboko La Salve kuartelean egun bana egin eta libratu nintzen.

Eta, bi urtera, hirugarren atxiloketa, eta oraingoan desterrua, gainera.

1967an, maiatzaren bezperako atxiloketatik aparte, maiatzaren 15ean ere atxilotu gintuzten eta Basauriko espetxean sartu. Espetxe hori ireki berria zen, gu sartu bezperan egin zuten Larrinaga zaharretik trasladoa; beraz, guk estreinatu genuen. ‘Salbuespen egoeran’ geunden, eta Espainiako Biran Solluben tatxuelak jaurti zituzten. Aurretik fitxatuta geunden guztiak atxilotu gintuzten, beraz 1963an ginen ia guztiak berriz elkartu ginen.

Bigarren egunean [Pablo] Gurpide, Bilboko gotzaina, etorri zen kartzela berria bedeinkatzera eta preso guztiei, errenkan jarrita, eskua ematera. Gure taldera etorri zenean eskua atzera bota eta agurra ukatu egin genion. Harritu egin zen eta aurpegi xelebrea jarri zuen, ez baitzuen horrelako plantorik espero. Gero espetxeko zuzendaria izan zen izugarritzko errieta egin ziguna.

Eta handik desterrua.

Ekainaren lehenean, ezer esan gabe, ezer hartzen utzi gabe, eskuburdinak jarri eta trenera eraman gintuzten. Taldeka uste dut. Bermeoko EAJko batek eta biok egin genuen Madrilerara arteko bidaia. Aurrekoan bezala, Burgos, Valladolid eta Avilako kartzeletan geldialdia eta gaua, baina oraingoan Avilakoan hiru gau. Azkenik Carabanchelen lau gau, eta hemendik ni Puente del Arzobispora (Toledo) desterratuta, eta bermeotarra Badajozeko Don Benito herrira. Ekainaren 9an heldu nintzen Puente del Arzobispo herrira, eta hemengo kuartel barruan kendu zizkidaten gurgiluak. Bitxia

gertatu zen: guardia zibilak agindu zidan inori ez esateko desterratuta nentorrela eta bilatzeko ostatua. Nik ezetz, ni ez naizela nire borondatez joan, lotuta ekarri nindutela eta beraiek eman behar zidatela ostatua eta mantenua. Eztaba-ida horrekin arratsalde azkenera arte. Azkenean amorratuta atera nintzen, baina ez nekien zer egin zentimo bat bera ere ez bainuen. Lehenen ikusi nuen tabernan sartu nintzen laguntza eskatzeko intentzioz. Eta hara, atea zabaldu nuenaz batera, barra atzean zegoen emakumeak non esaten didan: «zu zara desterratuta zatozena». Bai esan nion, baina bat-batera arnasa gabe utzi ninduen. Berak bilatu zidan ostatua, jaten eman zidan, eta dirua ere bai etxetik bidaltzen zidaten bitartean. Handik bizartegira joan nintzen bederatzi eguneko bizarra kentzen, eta kontatu nion nola etorri edo ekarri ninduten herrira. Eta hemendik telefonora etxera deitzeko eta telefonistari ere nola nengoen kontatzera.

Guk ez genekien nora generamatzaten, baina Burgosko kartzelan, sarrera paperak betetzean, bi herrien izenak ikusi genituen, Puente del Arzobispo eta Don Benito. Eta trasladoko guardia zibilak etxera postal bat bidaltzen utzi zigun. Etxekoek aireratu zuten nora joan gintezkeen eta Madrileko estudiante batzuk herriko kuartelera joan ziren, eta horiek han ez dagoela desterratutako inor erantzun. Une hartan egia zen, gu bidean baikin. Estudianteek ez zieten sinistu eta herri guztia arakatu zuten nire bila. Hortik asmatu zuen tabernako andereak. San Joan egunean, 'salbuespen egoera' kendu zuten eta etxera bueltatu ginen.

Ordura arte ez bezala, 1968ko Maiatzaren Lehenaren bezperan ez zintuzten atxilotu.

Ez. Arraroa, pentsatu genuen. «Ahaztu ote gaituzte? Agian, ezkontzeko urte ona». Nire andregai Larrinagako espetxean ezagutu nuen, lehenengo atxiloaldian. Bera ez zen preso. Algortakoa zen eta bere kuadrillako lagunak espetxean zeuden nirekin. Haiek denek andregaiak zituzten eta ezin zen lagunok ikustera sartu senide ere ez zelako. Ni nintzen

andregairik ez nuen bakarra, eta nire andregai bezala sartzen zen haiek ikustera. Madrileran eraman gintuztenean trenean etorri zen Orduñara arte, eta elkar ezagutu genuen. 1964ko Gabonzahar gaua Algortan pasatu nuen espetxean egondakoekin, eta hemen gehiago hitz egin genuen. Hortik etorri zen ezagutzea eta harremanetan hastea. Desterratu nindutenean ere, azken astea pasatzera etorri zen. Eta horrela, pentsatu eta egin, 1968ko uztailean ezkondu ginen. Dirurik ere ez genuen eta gurasoek ere ez. Ezagun bati eskatu, kotxea erosi, ezkon bazkaria eta bidaia ordaindu, eta lanera berriro.

BASERRI EREDU BERRI BATEN AMETSA

Eta hor abentura berri bat hasten da, nekazaritza kooperatiba bat antolatzekoa Araban.

Anaia Abel etorri zitzaidan Durangoko bere kuadrillako batzuek kooperatiba batean lan egiten zutela, baina ez zeudela ados funtzionatzeko moduarekin, eta ea egin ahal nien lan proiektu bat esanez. Nik industria munduaz oso gutxi nekien, eta nahi bazuten nekazaritzako lan proiektu bat egingo niela esan nien. Elkar laguntza eta auzolan zale beti izan naizenez, elkarlan eta elkarbizitzan oinarritutako proposamen bat egin nien: denak lanean, denen artean kudeatuta, galerak denenak eta irabaziak ere denenak.

Hasieran, denak ezkongabe zirenez, bizitza komun bat etxe berean, eta irabaziak sortu heinean, eta, ezkonduz joan ahala, bizitza bananduak baina

«Auzolan zale beti izan naizenez, elkarlan eta elkarbizitzan oinarritutako proposamen bat egin nien: denak lanean, denen artean kudeatuta, galerak denenak eta irabaziak ere denenak»

lana eta jatorduak elkarrekin egitea proposatu nien. Ados zeuden. Baina lurra behar zen eta abiatzeko dirua ere bai. Norbaitek enpresa horri Kibutz edo Koljoz deitu zion, baina guretzako sinpleagoa eta gureagoa zen: auzolana.

Eta nondik etorri zen dirua?

Espiritu Santuak gidatuta bezala, Txorierriko emakume bat azaldu zen etxean, gurean euskaraz ikasi zuen Kirsti Liikainen finlandiarra ezagutzen zuena.

Ez dakit nola, gu proiektuaz hizketan ari ginela zerbait entzun zuen, eta, hurrengo batean, bazuela laguntzeko aukera bat kontatu zidan.

Emakume ezkongabea zen, hirurogei urte hurre zituen. Bere aitaren herentzia zatiarekin fundazio bat sortua zuen, Candido de Iturriaga eta Maria Dañobeitia Fundazioa, baserrietako umeei eskolako lehen ikasketak bukatu eta gero formazio osagarri bat emateko helburuz. Eskola bat zuen Larraurain, baina ia ez zen erabiltzen. Bere eskaintza zen hasieran lurrak erosteko behar zen dirua fundazioak ardureratuko zuela. Geroago, bere dirutik, fundaziotik aparte, Gran Bilbao proiekturako desjabetutako lurrak kobratzen zituenean, bost milioi pezeta jarriko zuela. Sasoi hartarako kantitate handia zen. Gure asmoa, bakoitzaren eguneroko lanak utzi gabe, asteburuetan denak lan egin eta produkzioa martxan jarri ahala bertaratuz joatea zen, baina diru laguntza horrekin lehenengotik denok joan gintezkeela pentsatu genuen. Besteentzako zen proiektua, ez niretzako, baina gero zirkunstantziak ikusita ni ere animatu egin nintzen. Emakumeak berak, bere kotxean, lagundu zidan lurrak bilatzen, eta fundazio horretako juntako ziren ingeniaria eta albaitea ere guri aholkuak emateko jarri zituen. Eta kostata, baina, lurrak ere bilatu genituen Araban, Gorbeia inguruan.

Hala, 1970ean, Abornikanora etorri zineten bizitzera.

Lau mutil gazte, ni, nire emaztea eta aurreko urtean jaio zen gure alaba. Lurrak erdi abandonatuta zeuden, batzuk baso

eta besteak sastrakaz beteta. Gure eskulanez eta makineria bidez dena txukundu genuen, garagarra eta artoa eta belarra erein ere bai. Etxea ere konpondu eta beharrizanetara egokitu genuen. 200 ama untxitik gora jarri genituen... Gastu horiek kitatzeko behar genuen Txorierriko emakumearen laguntza.

Eta beste behin atxiloketa batek eten zuen proiektua, lehenago ere gertatu zen bezala.

Bai, berriro historia errepikatzen da. Honetan, San Inazio goizaldean, gudaroste bat guardia zibilek herria hartu eta gure etxera sartu ziren. Denok geunden, anaia falta zen bakarrik, hurrengo egunean ezkontzen zelako. Eta gurekin zeuden unibertsitateko estudiante batzuk ere, lanaren truke jan eta lo egiten zutenak, tartean Roberto Lertxundi, gerora ginekologo mediku famatua izango zena. Denok, medikuntza estudiante neska, nire emaztea eta alaba –hau kasualitatez gaixo zegoelako– ez besteok, Gasteizko Castilla etorbideko kuartelera eramán gintuzten. Zer gertatzen zen galdetu nien, eta ezer bazuten ni nintzela erantzule, eta ez besteak, eta gutxiago estudianteak. Egun horretan, San Inazio bezperan, ETaren Naval-eko lapurreta gertatu zen. Guk ez genekien gertatu zenik ere. Guardia zibilek esan zidatenez, eguerdiko ordu biak aldera norbaitek Amurrioko kuartelera deitu omen zuen atrakatzailleak Abornikanon zeudela esaten. Hori gezurra zela ikusi zutela adierazi nien, guk ez genuela lapurretaren berririk ere. Bai, baina guk gutxienez beraiek despistatzeko mugimendua sortu omen genuen. 22 egun egin nituen Gasteizko espetxean, eta fidantzarekin atera nintzen. Hurrengo urtean epaiketa izan nuen hamar urteko eskabidearekin, baina epaiketan bertan fiskalak akusazioa erretiratu zuen.

Herritarrek ondo hartu zintuzten...

Bizi ginen herrian eta inguruetaoetan oraindik berriak ginen, baina gertaera horren aurrean oso aldeko erreakzionatu zuten. Ni bederen besarkatuz hartu ninduten eta epaiketarako lekukotzarako ere aurkeztu ziren. Gerora, jakin dut,

Izarrako kolegio barnetegiko zuzendari Juan Gonzalo frankistak salatu gintuen.

... baina fundazioaren babesak galdu zenuten.

Txorierriko andereak esan zidan gure auzolan langintza ez zela nekazaritza proiektua, ETAko jendea gordetzeko proiektua baizik. Euskal Herrian horrelako bidegabekeriak maiz gertatzen direla esan nion, eta gurearen detaile guztiak eman nizkion. Abornikanora gonbidatu nuen eta denekin hitz eginge. Baina alferrik, eta agindu zigun dirua ere agindu izana ukatu zigun. Hori ezin nion onartu, gezurtizat neu jartzen ninduelako, eta fundazioko presidentearen etxean zitzuten nuen. Presidenteak baieztatu zion nola egin zuen diru agintza eta bera eta presidenteordea ere dirua jartzekotan egon zirela. Baina alferrik. Dena ukatu zuen eta aho zabalik utzi gintuen, gastu handiak eginda eta erantzuteko sosik gabe.

Saiatu zineten egoerari buelta eman, baina...

Gure herrietara joan ginen ekarpen eske, eta milioi erdi pezeta inguru bildu genuen. Txerriak jartzea ez zegoen gure ideietan ez gure esperientziarik, baina pentsu-etxe batek eskaini zigun txerriak gizentzea dirurik aurreratu gabe; beraiek ekartzen zituzten txerriak eta pentsua, eta guk zaindu egiten genituen, eta gizendutako txerri bakoitzeko horrenbesteko bat emango ziguten. Ia mila txerri

«Jendea, ideia berriak
sortu beharrean,
hoztuz joan zen, ez
genuen asmatu egoera
gainditzen»

gizentzeko modua egin genuen, baina hurrengo urtean txerriak hartzen zizkigun Hernaniko Sistiaga hiltegia kiebran deklaratu zen eta gu beste zulo handi batean sartu ginen. Etorkizuna erabat ilundu zitzaigun. Ez zen ezer ateratzen eguneko gastu minimoetarako ere eta zorrak kendu behar. Lurrak bagenituen, baina dirurik ez ezer jartzeko. Nonbaitetik eguzkia aterako zen bitartean, herrian gaizki zebilen

kooperatiba granjarentzat doan lan egiten genuen, gure bellarrek ere beraiei ematen genizkien.

Beste aldetik, egiten genuena egiten genuela, zibilak beti gainean. Egunero etxetik pasatzen. Jendea, ideia berriak sortu beharrean, hoztuz joan zen, ez genuen asmatu egoera gainditzen, eta 1975etik aurrera, aitzakia bat edo beste, jendea joaten hasi zen. Bi anaiok bakarrik gelditu ginen, eta zorrak gurekin.

Zorrak nola kitatu zenituzten?

Hartzaileekin eta bankuekin hitz eginda, batzuek zorrak gutxitu edo barkatuta, urte luzeetan miseria pasatuta. Eta oraindik ere den-dena kitatu gabe dago, baina bideratuta.

Hala ere, anaia eta biok Abornikanon, Errota baserrian, jarraitzen duzue. Nola aldatu da Abornikano euskarari dagokionean urte hauetan guztietan?

Asko. Gu iritsi ginenean, 1970ean, hemengo udal barruti osoan, nafar bi eta hiru bizkaitar zeuden euskaraz zekitenak. Haiei beti euskaraz egiten nien. Bizkaitarra lotsatu egiten zen, eta nik esaten nion, «hi, guk normal egin behar diagu elkarri euskaraz». Hiru familia ginen, beraz, euskaraz genekienak udal barruti osoko bederatzi herrietan.

Hemen, jendearen aldetik beti oso jarrera ona izan dugu. Bereziki atxilotu gintuzten eta gero. Jendea hasi zen esaten euskara ikasiko lukeela, eta «taldea osatzen baduzue ni prest nago», erantzun nien. Izarran hasi nintzen klaseak ematen; Abel anaia, berriz, dantzan irakasten. Horrekin beste giro bat agertu zen, agertu, ez sortu, hemen isilpean zegoen giro bat zen, ze hemen gerra denboran hilketak izan ziren. Oraindik badira toki batzuk gorpu batzuk egon litezkeenak. Bazen jende bat erregimenekoa ez zena. Geroago, hemen lehenengotik eskola publikoan D eredia jarri zen, bertakook bultzatuta. Gaur, 40 urtetik beherako denak euskaldunak dira eta gazteen artean nahikoa entzuten da, beste toki batzuetan baino askoz gehiago. 1978an, kultur mugimendu bat sortu zen herrian,

Lan eta Jolas. Eta oraindik ere oso bizirik dago. Hitzaldiak eta beste antolatzen dira kultur etxean eta euskaraz direnean aretoa bete egiten da. Euskaldun izan ez baina abertzale edo euskaltzale direnak ere joaten dira. Giroa guztiz aldatu da. Beno, giroa ez dakit aldatu bada, lehenago bakoitzak barnean zuena orain kanpora ateratzen dela gertatzen da.

Hizkuntzaren berreskurapenari dagokionez, Izarran gertatutako hori Araban ere gertatu dela esan liteke?

Toki askotan bai. Baina hemen igual beste toki batzuetan baino gehiago egin da. Beste toki batzuetan hamarretik hiruk egin badu euskararen hautua, hemen hamarretik zortzik egin du. Gehiago egin da.

Zergatik?

Ez dakit. Giro bat sortu zen. Nork sortu zuen? Guk? Ez. De non artean sortutakoa da. Ez ginen joan horren bila. Gure bizitzan beti egin dugu ez ezertan aurretik ibili, eta jendeak egiten duena merezi badu bultzatu eta jendearekin, beraietako bat bazina bezala, lan egitea. Sekula ez aurretik ibili. Beti maila berean.

EHNE SINDIKATUAREN SORRERA

Euskal Herriko nekazariekin harremanetan bazinen Abor-nikanora etortzerako, eta, gerora, nekazaritza sindikalgin-tzan lan handia egindakoa zara.

Bai, harremanik ez nuen galdu Bizkaiko, Gipuzkoako, Nafarroa eta Iparraldeko nekazariekin. Asturias, Galizia eta Santanderko ganaduzaleekin ere biltzen ginen. Egin genituen esne greba batzuk ere, guk ez genuen esnerik, baina manifestazio eta eztabaidetan bat egiten genuen.

Euskal Herrian, sei herrialdeetakoekin ari ginen sindikatu edo ordezkariak bakar bat eraikitze lanean. Eta, hain zuzen,

1977ko otsailean, Urdiainen geunden, [Jose Maria] Satrustegiren etxean edo elizako sakristian, ez dut gogoan zeinetan, araudiari azken oniritzia eman eta sinatzeko lehian. Bizkaia, Gipuzkoa, Araba, Nafarroa eta Iparraldekoak bertan ginen. Horretan geundela, heldu zitzaigun berria, Errioxan, Araban eta beste probintzia batzuetan baserritarrak traktoreekin kalera atera zirela. Gure eguneko lana bertan behera utzi eta traktoreak zeuden tokietara joan ginen gertatzen zenaren berri zuzena jasotzeko. Eta hortxe gelditu zen, gaur arte, Euskal Herri osoko sindikatu bakar eta bateratua sortzeko ahalegina.

«1977ko otsailean, Urdiainen, sei herrialdeetakoekin ari ginen sindikatu edo ordezkarietza bakar bat eraikitze lanean»

Arabako nekazaritza sindikalgintzan buru ibili zinen.

Franco hil zen, baina oraindik egitura guztiak lehenean zeuden, eta lehengo pribilegioekin, nekazaritza ganberetako buruak, esate batera. Sindikatu bertikalako buru horien pribilegioak murriztuko zituen legedi berriaren aurrean, Espainia guztiko nekazaritza ganberak 24 orduko protesta deitu zuten. Horrek ez zuen zer ikusirik gure sindikalismoarekin, ez eta Espainian mugitzen ari ziren beste nekazaritza mugimenduekin. Nekazariak kalean zeuden, betiko *mandamasen* pribilegioak aldarrikatzen. Hori ezin genuen jasan, eta lehen erabakia izan zen 24 ordu ez, behar zen guztia egongo ginela kalean traktoreekin gure benetako eskakizunei erantzun bat eman arte. Baldintzak hauexek ziren: sindikatu bertikalaren desagerpena, sindikatu demokratikoen ezagutza eta sindikatu bertikalaren funtsak sindikatu demokratikoen artean banatzeko edo baserritarrei itzultzeko. Eta mugida guztia kontrolatzea lortu genuen. Araban, eskualde guztietako ordezkariekin asanblada ireki bat muntatu genuen, krisia argitu arte, eta Espainian, penintsulako herri guztien ordezkariekin

koordinakunde bat sortu zen, gerora COAG deituko zena. 24 ordurako deitu zenak astebete eta gehiago iraun zuen.

Ondoren etorri zen probintzia bakoitzean sindikatuak sortzea.

Gure ahalegina Euskal Herri mailakoa egitea zen, baina ez zen bide onean erori.

Arabako sindikatua sortzeko asanblada egin aurretik, eskualde guztietako ordezkariekin Errioxan bildu ginen. Ni lehendakari aurkezteko zurrumurrua zegoenez, Jabier Añua abokatuarekin joan nintzen, ni aukeratzearekin sor zitezkeen arazoak mahai gainean argiago eta gordinago jar ziezaien. Aurrekariak ikusita, argi utzi nahi nien baserritarren kontra egiteko erabil zezaketela nire izena, eta hastera gindoazen sindikatu berriaren kalterako izango zela. Han bildu zirenek aho batez aitortu zuten horregatik nahi nindutela lehendakartzarako, eta nire aldamenean izango zirela, horrelakorik gerta ez zedin. Asanblada egunean, hiru mila inguru bildu ginen, %90etik gora lagunek bozkatu zuen nire alde. Horrela suertatu nintzen sindikalismo berriaren lehen lehendakari.

Ezin izan genuen sindikatu berriaren izena ere guk nahi genuen bezala bataiatu, EHNE-UGAV (Euskal Herriko Nekazarien Elkarte – Unión de Ganaderos y Agricultores Vascos), eta UAGA jarri zitzaion (Unión de Agricultores y Ganaderos de Álava). Lau urte egin nituen lehendakari, eta jendeak ez zuen onartu eta asko haserretu zen, baina hurrengo lehendakartzarako hauteskundeetara ez nintzen aurkeztu, sindikatua berriztu egin behar zela argudiatuz, eta etxean osasun arazo handiak nituelako. Egia zen, emaztea umetokiko minbiziarekin baitzen. Hala ere, beste hiru-lau urte idazkari eta aholkulari jarraitu nuen. Ekintza asko egin genituen tarte horretan eta hainbat lorpen.

Espainiako sindikalgintzan ere ibili izan zara.

Arabako sindikatuaren ordezkari bezala, COAGen sorreran ere parte hartu nuen eta Espainiako herrietako sindikatuetak

arazo gordinetan bitartekari ere egin nuen. Madrilen, Moncloa aurrean protestan ginela, atxilotu ere egin gintuzten. 1982tik aurrera, 20 urte luzez, Euskal Herriko eta Espainiako sindikatu guztien ordezkari izan nintzen ENESA erakundearen (Entidad Estatal de Seguros Agrarios). Lortu ez arren, beti auzolanaren eredia predikatu nuen. Bruselan ere izan nintzen nekazarien ekoizpenen aseguruak defendatzen. Baina argi ikusi genuen mahai hartan nekazaritza ekoizleen asegurantzari buruz hitz egiten zutenak ez zirela ez nekazariak ez beraien ordezkariak, oso bestelako interes batzuez mintzatzen zirela, eta gu ez ginela gehiago horrelako mahaietan eseriko.

Kanarietako, Balearretako eta penintsulako erkidego guztietan, batzuetan bi eta hiru aldiz, nekazaritza sindikatuetakoa langile eta teknikariei nekazaritza aseguruari buruzko aste-beteko ikastaro trinkoak eratu eta eman nizkien.

1980 inguruan aseguru aholkularitza bat eratu genuen Araban, eta, gerora, baita beste probintzietan ere. Aseguru etxeek denuntziatu egin ninduten, ordezkatu ezin genuena ordezkatu nahi genuelako. Bilbon lehenengo eta Madrilen ondoren, bi epaiketak irabazi egin genituen. 1984-1985ean utzi nuen sindikatu lana, barnean sortzen ari ziren ustelkeria batzuk zirela medio.

Oraintsu arte Espainiako Izquierda Unida alderdiko buru izan denarekin, Cayo Lararekin, ere harreman handia izan duzu.

Cayo lagun mina izan dut. Herrera de la Mancha presoren bat bisitatzeraz joaten nintzenez, beti bere etxean egiten nuen lo. Gernikaren bombardaketaren 50. urteurreneko Aberri Egunerako etorri zen, eta hemen egon zen Cayo, emazte eta semearekin, eta alaba oraindik amaren sabelean. Eta Bizkaia osoa pasatu genuen. Izquierda Unidako buru izendatu zutenean, gutun bat idatzi nion, pixka bat adarra jotzen, Madrileko bideetan galduko zela, eta Madriletik beti gauza txarrak egin direla, denak bere zerbitzuko jartzen dituela eta beste esanez. Onintza [Enbeita] diputatu egin zenean, esan nion

eskumuinak emateko. «Eman dizkiot», «eta zer esan dizu?», «esan dit nire osabarekin denean ados zegoela, oso ona eta jatorra zela, ados gauza batean izan ezik». Eta Onintzak erantzun zion: «Bada, horretan nire osabarekin ados ez bazaude nirekin ere ez zara egongo». Hor gelditu da.

ARABA, EAJ-RI OPARI

Arabako mapa politikoa aldatzen ere izan duzu zerikusia. EAJri mesede ederra egina zara.

EAJri ez, nire kontzientziari eta nik nahi dudana Euskal Herriari baizik.

Orain artean ez dut sekula kontatu. COAGeko eta ENESAko ordezkari lanak astean bizpahiru aldiz Madrilera eramaten ninduen. Askotan trenez. Bidaia horietan maiz egiten nuen topo [Txus] Viana UCDko arabar politikariarekin. 1977ko lehenengo hauteskundeetan UCDk Arabako 51 udaletatik gehiengo handi baten irabazi zuen. 1979ko Espainiako hauteskunde orokorretan ere 35 udaletan, Gasteizkoa barne. Eta urte bereko udal eta diputazio hauteskundeetan, neurri horretan irabaziz gero, Araba Euskal Erkidegotik ateratzea proposatzeko ideia zeukatela esan zidan Vianak. Ez nuen pentsatu ere egin nahi horrelako zerbait gertatzea, eta plan bat eratu nuen.

UAGAko lehendakari nintzen. Araban, 51 udaletatik 47 nekazaritza udalak ziren. Hori horrela, eskualdeetako ordezkari sindikalei proposatu nien udal hauteskundeetarako kandidaturak baserriarekin osatzeko, baina gogotik lan egingo zuen jendez osatutako kandidaturak izateko. Eta halaxe egin zuten 35 bat udaletan. Kandidatura horiek denak independenteak ziren; beraz, Diputazioan ordezkari izateko ez zuten balio, alderdi politikoen bozekin bakarrik osatzen baitzen diputatu taldea. Horregatik, berriz ere ordezkari guztiak bildu eta Diputazioan esku-hartzeko modu bakarra partidu baten sigla pean joatea zela azaldu nien, eta gehiengo zain alderdirekin

joan nahi zuten erabaki, eta alderdi horri guk baldintzak jar-
tzea proposatu nien. Hori egin aurretik, jada EAJrekin ados-
tuak nituen baldintza horiek, nahiz eta ez ziren jeltzaleen oso
gustukoak. Batzar batean bildu nituen ordezkariak, alderdia
aukeratzeko. Denak ez ziren etorri. Batzuek telefonoz eman
zidaten beraien erabakia. Eskutan nituen erantzun guztiak,
bertan zeudenenak eta ez zeudenenak. UCDkoak gehiago
ziren, baina nik gehiengoa hiru punturen aldearekin EAJren
menpean joatearen alde azaltzen zela esan nien. Eta esan nien
nire lana hor bukatzen zela. Orain beraien artean hiru-lau
pertsonako batzorde bat sortu behar zutela, eta EAJrengana
jo baldintzak negoziatzera. Eta EAJk ezetz bazioen, hurrena
UCDrengana joateko. Baina EAJrena lotua zegoen. Baldin-
tzak hiru ziren: independente izango ginela, alderdia ez zela
sartuko guk ordezkatzeko genituen udaletan inolako alderdi
politikarik egiten, eta Diputazioko nekazaritza diputatuak
guk aukeratuko genituela.

Eta EAJk baietz esan zien, jakina.

Bai, idatziz. UCDk, berandu baina, jakin zuen hainbat uda-
letan independenteek osatutako kandidaturak EAJren sigla
pean zihoazela, eta beraien bila joan ziren dirua eta hain-
bat proiektu agintzen, eta, herri batzuetan, lortu zuen ida-
tzi bat sinatzea UCDrekin

joan nahi zutela esanez. Idatzi horiek hauteskunde
batzordean aurkeztu zituz-
ten. Aurkeztu, zerrendak
entregatzeko epea itxi bai-
no hiruzpalau egun lehe-
nago. Nik, ordea, EAJren
aldeko idatzia zuten ze-
rrendak entregatu gabe ni-
tuen oraindik, eta azken eguneko arratsaldeko azken orduan
aurkeztu nituen denak. Zergatik? Azken hitzak balio zuelako,
azken idatziek, alegia. Joko horren ondorioa hurrengo

«Eskutan nituen
kandidaturen papeleta
guztiak. UCDkoak
gehiago ziren, baina nik
gehiengoa EAJren alde
azaltzen zela esan nien»

izan zen: guk aurkeztutako zerrendak nagusi irten ziren 35 udaletan. EAJ, bere kabuz, beste bospasei udaletan nagusitu zen, UCD eta PSOE gainontzekoetan.

Geroztik, gaur arte, ez dut instituzionalki elkarretaratze bat bera ere izan EAJrekin. Ez bazkari baterako, ez eta ardo bat hartzeko ere. Hitzik ere ez didate esan, nahiz eta herrialde osoa eskura jarri zitzaien. Beraiekin izandako negoziazioan esan zizkidatenak entzunda, hobe horrela.

Gauza batzuekin damutu ere damutu naiz. Adibidez, auke-ratu genituen diputatuek –UAGAKo eskualdeetako ordezkariak– nekazaritza sektoreari eman zioten zerbitzua eskasagoa eta maltzurragoa ezin zen izan. Ageri-agerian ikusarazten zuten beraien aziendak hobetzea zutela helburu. Baina joko horren helburua, UCD galtzaile ateratzea, erabat bete zen.

Inork ez dizu horregatik konturik eskatu?

Ez ziren konturatu.

Eta eskerrik eman ere ez EAJko inork?

Ez genuen esker bila lan egin, gure abertzale kontzientziaren aginduz baizik, baina badakizu nola ordaindu zidaten? Nire aitaren anaia Imanol, errudun. Bere aitaren, Urretxindorren, jaiotzaren ehungarren ospakizuna zen. Eta Muxikan zerbait egitea pentsatu genuen. Augustin Zubikarai, Basarri, Santi Onaindia, Jose Antonio Arana Martija eta beste ekarri genituen hitzaldiak ematera. Kazetaritza lehiaketa bat ere antolatu genuen Urretxindorra gaitzat jarrita. Egitarau guztia ordaintzeko kantaldi bat antolatu genuen Gernikako Jai Alai frontoian. Aitonaren bertso eta doinu batzuekin koruko moldaketa bat egin zuen Algortako Biotz-Alai koruko zuzendariak eta han estreinatu. Sarrera merke jarri genuen frontoia betetzeko. Aitaren anaiak, Imanolek, sarrera sorta handi bat hartu zuen batzokietan saltzeko. EAJkoa zen. Baina handik ez zen inor etorri. Guk ekarritakoak bertan ziren denak. Eta [Xabier] Arzalluzengandik jakin nuen gure osaba hark sarrerak gordetzeko, ez saltzeko, esan zuela.

Urretxindorraren semeak! Eta hark bazekien nik Araban egindako lana. Holaxe izan zen.

Zergatik ez zituen sarrerak saldu nahi?

Maiz errepikatzen zuen alderdia zela Urretxindorrari omenaldia egin behar ziona eta ez beste inor. «Ba egin diezaiola», esan genion prestakuntza bileran. Berari ere deitu genion bileretara, eta etorri zen. Hori partiduak egin behar badu, bada egin dezala partidu bezala, baina hau herriko gauza bat da eta herriak egin behar dio, tartean herriko plazari ere Urretxindorra izena jarri nahi zen.

Osaba zen alderdia, alderdia eta alderdia. Beretzat ez zegoen besterik. Eta hortik kanpo egindako guztia gaizki eginda dago. Min hartu nuen. Hala ordaindu zidaten. Eta galerak gure poltsikotik kitatu behar.

ETENIK GABEKO JAZARPENA

1980an, azken atxiloketa izan zenuen.

Azkena eta gogorrena. Izarran, frontoia eta kiroldegi bat eraikitzen ari ziren udala eta Diputazioa. Eta eraikuntzan Zornotzako enpresa bat ari zen. Enpresaria eta langile gehienak ezagunak genituen. Enpresaria bera, Sabin Etxebarria, gure Muxikako auzoko neska batekin, Mari Tererekin, ezkondu ta zegoen. Neska horren ama izaten zen gure etxeko praka jostuna. Langileak ere ingurukoak ziren.

Zornotzatik urrun egiten zela eta bazkaltzen emango genien galdetu ziguten, eta guk onartu. Beraz, gure etxean bazkaltzen zuten, eta gauean, berandu zebiltzala eta goizean goizetik lanen batzuk egin behar, eta noizbehinka lo egiten ere etxean gelditzen ziren.

Urte hartan Abornikanoko Kontzejuko buru Abel anaia zen, herriko eskola zaharra berriztu eta txoko bezala atontzeko hitz egina genuen eurekin. Diputazioari laguntza eskatu

eta beraiek egin zuten, eta inaugurazioan Diputatu Nagusia, Gebara jauna, ere bazkaltzen izan zen.

Bizimodua horrela zihoan, eta zer gertatu zen?

ETAk Santanderko kantera batean dinamita ostu zuen, eta esan zutenez, dinamita hori Zornotzan, pasaeran, egon omen zen esan dugun kontratistak konstrukzioan zituen etxebizitzetako lonjaren batean, eta gurean bazkaltzen eta lo egiten gelditzen zen langileen bila hasi ziren, zerbait jakin behar zutelakoan. Guardia zibilak beraiengatik galdezka zebiltzala jakin

zutenean, desagertu egin ziren hemendik. Bi egunera, guardia zibila hemen zen, eta besteak ez zeudenez, bi anaiok eraman gintuzten Bilboko La Salveko kuartelera. Bidaia oso gogorra izan zen: plastiko zaku bat buruan, mehatxua mehatxuaren gainean, autoko leihoak zabalik eta itxuratzten zenuen basoan zeundela, eta ez karreteran, uste izan nuen bertan akabatuko nindutela... La Salven eskaileratan gora, sakaka, poltsa buruan, ezer ikusi gabe,

«La Salven eskaileratan gora, sakaka, poltsa buruan, ezer ikusi gabe, eta kulatazo edo objektu gogorrez buruan jotzen... Bi egun, apalategi bati kateatuta. Galdeketak, mehatxuak, kolpeak»

eta kulatazo edo objektu gogorrez buruan jotzen... Bi egun, La Salven, apalategi bati kateatuta. Galdeketak eta mehatxuak eta kolpeak. Eta denbora guztian jendearen garrasiak entzuten zure animoa lurperatzeko... Hirugarren egunaren goizaldean, kotxez Madrileran guardia zibilen kuartel nagusira. Hemen ere musika bera, eta toki batetik bestera eramaten zintuzten guzietan, burua estalita, ezer ikusi gabe, eta inguruan zeuden guardia edo pertsona guztiak garrasika, «asesino» deitzen, lau tiro eman eta aurretik kentzeko eskatzen... Bi egunera epai-learen aurrera, eta horrek kargu gabe libre utzi ninduen, eta anaia kartzelara. Sei hilabete egin zituen eta gero kondena egin zuen denborakoa izan zen.

Sindikatuaren aldetik sostengua jaso zenuen.

Ni garai hartan Arabako nekazarien sindikatuko lehendakaria nintzen, eta, Madriletik bueltan, esan zidaten atxiloketen aurka protestan manifestazio bat deitu zutela sindikatukoek. Agian, Errioxan, bi urte lehenago kargua hartu nuenean hitz eman zutena betetzeko: gertatzen zena gertatzen zela, nire ondoan egongo zirela. Pankartak ere ez zuen esaten Abel Enbeita, soilik esaten zuen «Lehendakariaren anaia atxilotu dute inolako froga gabe». Hau izan da, gaur arte, azken atxiloketa.

1963ko lehen atxiloketarekin hasi zen jazarpena. Eta, 1970etik 1983ra egunero-egunero etxean izan duzu guardia zibila.

Etorri, eta gehienetan firmarazi egiten ziguten hemendik pasatu zirela. Eta gu hemen afaltzen, eta barrura sartu eta hemen [sukaldean] etortzen ziren kotxe guztien matrikulak eskatzen, eta gu «hortxe daude, kanpoan, eta zuek apuntatu, ze gu ez goaz ezer ematen». Behin, sarjentua eta beste bat barruan zeudela, atea jo eta Abelek ireki zuen, eta guardia zibilak, pistolarekin apuntatuz, «sarjentua non dago?». «Hor, barruan, zertarako apuntatu behar nauzu horrekin?». 1970etik aurrera, ETAk norbait bahitzen bazuen, automatikoki etortzen ziren hona. Pentsatzen zuten mundu guztia hemen zegoela. Errotarriak ere altzarazi zizkiguten barruan zerbait ote zegoen begiratzeko. Errekan karramarroak hartzen bagenituen, korrika zetozen karramarroak kentzera eta denuntzia jartzera. Gure etxera norbaiten bila etorri eta ez zegoela ikustean, auzoko etxeren bat ere miatzen zuten.

Behin, etxea miatzen ari zirela, emakumeak eta umeak kanpoan ziren, etxe sarreran, eta guardia batek Abelen semeari galdetzen dio: ¿Cómo te llamas?», eta honek, Oier. Eta guardiak berriz eta berriz galdera berdina, eta erantzuna ere berdina. Azkenean, kulatarekin buruan jo zuen. Gure andreak zergatik galdetu zion, baina ez zion erantzun. Pentsatzen dugu Oier barik, «oye», ulertzen zuela.

Hainbeste atxiloketa, miaketa, tortura, kartzelaldi eta epaiketa, baina kondenarik sekula ez. Nola bizitzen da hori guztia?

Beldurra. Beldurra, estutasuna beti. Ez zaude ezer egiteko. Eta egiten baduzu, badakizu nahastuko dutela, kutsatuko dutela ukitzen duzun guztia, erre egingo duzula. Gauetan, nola beti gauetan etortzen ziren, beti ezin lo hartu. Zarata bat entzun orduko, esna. Azkenengo urteetan, esan daiteke arindu egiten dela beldur hori.

Ze sentimendu sortzen dizu?

Niretzako larriena da egin nahi duzuna ezin duzula egin. Ezin duzula zure bizitzaren jabe izan. Ez zuk, ez zure familiak, ez zure ingurukoek. Denek. Niri, oraindik, izua sartzen zait guardia zibil bat ikusten dudanean. Izua. Desterruan, txikitotan eurekin ibiltzen nintzen, ez neukan beste ezagunik. Eurek ere ez. Izua sartzen zaizu barruraino. Eta beldur horretan, nola badakizun 77an, amnistiarekin, fitxategi polizialak ez direla desegin, ba beldurra. Mugan gertatu izan zait «zuk hau eta hau egin zenuen» esatea poliziak, eta nik, «eta zuk nola dakizu hori?», «fitxetan dago», «fitxak 77an apurtu ziren», «hori da zuk uste duzuna», «ez, ez dut horrela uste, esan, esan egin zen baina ez zen egin». Herri mailan zabil-tza, ahal den tokitan, baina ez zabil-tza lasai, beti neurtzen zer egin edo ez egin. Batzuek ere hala ikusten zaituzte, «zerbait egingo zuen» pentsatuz. Bizitza apurtzen dizute. Eta hori da gure aitari ez ziotena apurtu. Hark ez zuen sekula beldurrik izan. Beti aurrez aurre joaten zen.

Eta zergatik ote?

Ez dakit espetxeak eman ote zion indarra edo. Gurea gogorra izan zen. Gaur komisariak gure denboran baino gogorragoak dira. Baina gure aitaren denboran? Zer zen hura. Hiru mila lagun egongo ziren preso Puerto de Santa Marían, eta han egunero jausten zen jendea hilda. Izugarri gogorra zen. Preso sartu eta handik bizirik ez zinela irtongo pentsatzen zen.

Eta bizirik irteteak ikaragarritzko indarra eman behar dizu. Nik ez diot aitari sekula beldurra nabari. Eta nik uniformatu bat ikusi eta...

Hori da kontrol polizialaren helburua, besteak beste, beldurra zabaltzea.

Bai, hori da helburua. Guk beldurra bizi dugu. Hori ez dauka oraingo gaztediak. Ez dutelako gurea bizi izan edo ez dakit zergatik, baina ez dute gure beldur hau. Inbidia ematen dinate. Izugarritzkoa.

Hala ere, inoiz ez zaituzte kondenatu.

Ez. Bi aldiz epaitu naute eta bakoitzean hamar urteko kondenatu eskatu, eta inoiz ez naute errudun aurkitu eta kondenatu.

Hainbat atxiloketa, tortura eta jazarpenez gain, beste samin batzuk ere jasan dituzu zure bizitzan arrasto sakona utzi dutenak.

Kolpe tonto baten ondorioz aita joan zitzaigun sasoirik onean, liburu bat idatzi eta beste bat egiteko prest zenean. Ama gaixotasun luze baten ondorioz joan zen. Benetako lagun min bat izan badut munduan, hori Sabin Euba izan da, iheslaria, munduan non han izaten ginena, eta goizetik gauera minbizia zabaldu, eta zerraldo. Minbizi gogorra pasatuta, eta sendatzeko tratamenduen ondorioz bi urteko penaldi larriaren ostean, ihes egin zidan emazteak. Leuzemia zuela-eta, transplantea egin, eta ondo zegoela, inork ez dakien birus bat aitzakia, 38 urteko iloba zoragarri bat galdu dugu. Eta gogorrean gogorra, semeen bila ikastolara nirekin kotxean zihoala, kamioi bat gainera etorri, eta nire koinata Abelina hila geratu zen.

«Beldurra, beldurra, estutasuna beti. Ez zaude ezer egiteko. Eta egiten baduzu, badakizu nahastuko dutela ukitzen duzun guztia»

Horiek bizitzaren egurra dira eta beraien aurrean etsipena besterik ez duzu. Hori da adierazi ezin den samin sakona.

AUZOLANAREN FEDEDUN

Auzolana da zuk landu izan duzun filosofia eta praktika leku batean baino gehiagotan. Zergatik auzolana? Non-dik datorkizu?

Ume-umetatik oso barneratuta dudan kontua da. Umetan egun askotan gertatzen zen pasarte bat, niretzat zoragarria, bizitza guztian, eta orain ere, miresten dudana, zera zen: auzokide gehienok, gerra denborako salaketa eta lapurretak alde batera utzi, eta soroetako lan gehienak auzolanean egiten ginituen. Gaur zurean eta bihar gurean. Hala patata, arto, gari ereiteak, hala artajorrak, gari jotzeak eta abar. Noren soroan ari ginen, etxe hartako etxekoandrea, hamaikak aldera edo arratsaldeko bostak aldera, otzara batekin azalduko zen, hamaiketako edo meriendarekin. Lanean alto bat egin eta otzara inguruan biltzen ginen, kontu kontari eta elkartasun sano batean. Bizipen hori itsatsita geldituko da betirako nire barrenean. Herri honek elkartzeko, elkar defentsarako eta elkar laguntzarako izan duen betidaniko joeraren adibide argia da.

Arantzazun ere ikasi zenuen gauza bakarra horixe izan dela esaten duzu...

Frantziskotarren anaiditik atera nuen lezio bakarra horixe izan zen: laguntzen joan, eta ez bazaituzte onartzen, beste leku batera joan, eta zure laguntza onartzen duten lekuan gelditu.

Bereziki Sutearo egitasmoan gauzatu duzu auzolanaren filosofia. Gauzatu eta, gainera, berritu.

1975etik aurrera Suaro elkartearen ordezkariak hurbildu zitzaizkidan laguntza eske, Bermeo, Laukiniz, Mallabia eta besetik. Ni prest azaldu nintzen laguntzeko, baina nahi zutena

zen beraiek dena ahaztu eta dena nik egitea asegu-ru etxe bat banintz bezala. «Hori ez da Suaro bat», esan nien, «hori ez da auzolana, zuok elkarte horretako arduradun lana utzi nahi duzue, hori ez da elkarte bat eraberritzea. Horretarako ez nago prest».

1987an Bizkaiko EHNEtik deitu zidaten, Lea-Artibai eskualdean hainbat Suaro zeudela eta zerbait egiteko prest zeudela, baina ez zekitela zer, ez eta nola.

Hemen bai ikusi nuen borondatea tradizioak errespetatu, gorde eta eguneratzeko. «Hemen zagok heure kapritxozko lana», esan nion nire buruari, eta birritan pentsatu gabe nire lanerako borondate baikorra azaldu nien.

Suaroak, Etxe-errienak, Hermandadeak... gauza bera dira, eskualde bakoitzean deitzeko izen ezberdina erabili arren: bazkide edo partaide bati okerren bat gertatzen bazaio, kasu honetan etxean gertatu daitekeen kalteren bat, bazkide guztien artean konpontzen da. Aspaldi-aspaldian eskulana eta materiala jarritz, eta, gaur egunean, kaltetu dena konpontzeko edo birgaitzeko dirua emanez.

Ari garen kasu hauetan, etxeetan gerta zitezkeen su kalteetan laguntzen zen. Esaterako, 1987tik aurrera, hiru urtez, hilero-hilero, Markina-Xemeinen biltzen ginen zer ginen eta zer izan nahi genuen aztertzen. Elkarteen betiko estatu-tu eta dokumentuak aztertu, eta nola haietatik onena hartu, eta beste gauza batzuk hobetu. Eta orain artean suaren kalteak bakarrik konpontzen baziren, aurrerantzean edozein kalteri erantzuteko egokitzen hasi ginen. Zortzi elkartetako juntetakoak biltzen ginen pausoz pauso elkarte eraginkor eta egonkor bat osatzeko lanean, eta araudi berria osatu, eztabaidatu eta asanbladetan onartzen, etxe guztiak baloratzen, kontratuak egiten...

«Auzolana herri honek elkartzeko, elkar defentsarako eta elkar laguntzarako izan duen betidaniko joeraren adibide argia da»

Eta hori izan zen lehen Suaro berritua, alegia, Sutearoa.

Bai, elkarte berritu edota berriei Sutearo izena jarri genien, lehenagoko izenek berean jarrai zezaten, eta baita bereiztearren ere. Elkar laguntzaz honetan parte hartu nahi zutenen etxe guztiak nik baloratzen nituen, eta EHNEko bulegoan aurkezten nituen bazkideen datu guztiak, han administrazio lanak egiteko. 1991 eta 1992an, Lea-Artibaiko zortzi elkarte berritu eta eguneratu genituen, eta denen artean 400 bazkide egin. Beraien artean federazio bat sortu genuen, kudeaketa eta administrazio lana egiteko. 23 urtetan nik zuzendu ditut elkarte guztietako asanbladak. Denbora horretan, kudeaketa ekipo propio bat sortuz joan gara, eta momentuz hiru langilek eramaten dute lan guztia. Gaur egun, federazio horretan 39 elkarte daude, 34 Bizkaian, 4 Gipuzkoan eta bat Araban. Lau milatik gora dira bazkideak eta bost mila inguru etxeak.

Horretan aritu zara azken 23 urtetan.

Bai, eta tarte horretan, hamar milatik gora kalteri erantzun zaie eta bost milioi euroren kostua izan dute. Eta ekonomiaz hitz egiten badugu, esan behar da kapital berdinagatik aseguru etxe batean ordainduko genuena baino %40 inguru gutxiago jarrita, bost milioi euro kalteak konpontzen erabilita, eta bi milioi inguru kudeaketa eta gastuetan xahututa, oraindik ere, hiru milioi euro sobratu direla.

Aita Balendin egitekoa zela diozu, baina...

Bai, hura bizi guzti-guztian horrela aritu zen.

... zuk ere hortik baduzu, bada. Ekin, antolatu, egin...

Ba, ez dakit, geneetan izango dugu! Geldi egoteko ez naiz kapaz. Baina nire gustuko gauzetan ez naiz ibili bizitzak hara eta hona eraman nauelako.

Zeintzuk lirateke ba zuretzako gustuko gauzak?

Niretzat gustukoa izango litzateke Arantzazun, Jakinen inguruan sortu genuen giro horretan, eta euskal kulturaren bueltan

jarraitzea. Baina bizitzak, eguneroko jatekoa ekarri beharrak, ez dit denborarik utzi horretan ibiltzeko. Beti gustatu izan zait historia, baina ez dut historiarik egin. Jaso, dena jaso dut, paperik sekula bota ez, baina garbiketa eta txukunketarik egin ere ez. Gero asko arratoiek jan dituzte, guardia zibilek eraman dituzte, galdu egin dira... Aurtengo neguan, epea jarrita dut, egin behar dut dena ordenatu. Zer aterako den hortik ez dakit.

Zer daukazu bilduta?

Neuk ere ez dakit dagoeneko. Arantzazukoak eta Erriberrikoak egongo dira. Baina hainbeste erregistro izanda, Muxikan bereziki... Badakit gauza batzuk poliziak eraman zituela. Han etengabeak ziren miaketak. Eta gero, hemen, guardia zibilak, egunero-egunero, etxean... Zer dagoen, auskalo. Hara, aurreko batean, paper guztien artean argazki txiki bat agertu zen, karneteko tamainakoa. Norena izango zen pentsatzen eta pentsatzen, eta azkenean asmatu nuen: Euskaltzaindiarekin alfabetatze eskolei buruzkoa adostu genuenean, irakasle bakoitzari karnet-txartel bana egin zitzaion. Bada, irakasle haietako batena zen. 1965 edo 1966koa!

Zertan zabilta orain, ez zara geldi egongo, hori ziurra da.

Denbora pasa, pentsatzen dudana paperean jarri nahian nabil. Aspaldiko ametsekin nabil. Euskal Herri osoko nekazarien bateratze baten bila, oraindik ere. Hori dut arrangura. Nahiko nuke baserrigintzan dugun esperientzia hurrengo belaunaldiei pasatu eta bide berriak urratzen eta eraikitzen ahalegintxo egin.

Eskualde guztietako jendearekin biltzen segi, noizbehinka bada ere, elikadura burujabetzaren filosofia eta praktika diseinatu eta zabaltzen. Mundu mailako lur gabeekin eta Via Campesina-rekin ere elkarlanean jarraitu. Beste arrangura auzolanarekin dut. Euskal Herriko ekonomi sistema zergatik ez da auzolana?

Mila aztarren daude han-hemen galduak. Elkar laguntza elkarleen nondik norako historia argitzeko, ahal den

dokumentazio gehiena bildu nahi nuke, eta bestetik ea norbait animatu dezakedan doktore tesi bat egitera.

Bestalde, gure familian, Enbeita familian, bada ezagutzera ematea merezi duen pertsonarik. Ahal dudan guztia biltzen saiatu nahi dut, ea norbait engaiatzen dudan lan serio bat egiteko. Eta bizia dugun artean, beti izango da zerbait egiteko. 🍷